

T.C.  
Uşak Üniversitesi  
Sağlık Bilimleri Enstitüsü

İzmir İlindeki Profesyonel Liglerde Mücadele Eden Futbol, Basketbol, Voleybol ve  
Hentbol Branşlarındaki Erkek Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi

Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi

Yüksek Lisans Tezi

Efkan ÇİLOĞLU

Uşak  
(2019)

T.C.  
Uşak Üniversitesi  
Sağlık Bilimleri Enstitüsü

İzmir İlindeki Profesyonel Liglerde Mücadele Eden Futbol, Basketbol, Voleybol ve  
Hentbol Branşlarındaki Erkek Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi

Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Anabilim Dalı  
Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi

Yüksek Lisans Tezi

Efkan ÇİLOĞLU

Danışman  
Dr. Öğretim Üyesi Nuri KARABULUT

Uşak  
2019

**UŞAK ÜNİVERSİTESİ**  
**SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**  
**Tezli Yüksek Lisans Jüri ve Enstitü Onayı**

Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Ana Bilim Dalı Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi Tezli Yüksek Lisans Programı 154201008 no'lu öğrencisi Efkân ÇİLOĞLU'nun "İzmir İlindeki Profesyonel Liglerde Mücadele Eden Futbol, Basketbol, Voleybol ve Hentbol Branşlarındaki Erkek Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi" adlı tezi 21/06/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından UŞak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

**Öğrencinin;**

**Adı Soyadı** : Efkân ÇİLOĞLU

**İmza**

**DEĞERLENDİRME KURULU ÜYELERİ**

**İmza**

**Danışman** : Dr.Öğretim Üyesi Nuri KARABULUT

**Üye** : Doç.Dr. Mustafa AKIL

**Üye** : Dr.Öğretim Üyesi Harun KOÇ

Yüksek Lisans Tezinin kabul edildiği tarih: 21/06/2019

UŞak Üniversitesi  
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü  
Doç. Dr. Ufuk BERBEROĞLU

ONAY

## ÖNSÖZ

Spor da şiddet ve saldırganlık yüksek lisans öğrenimim boyunca hep ilgimi çeken bir konu oldu. Spor ve şiddet kavramının birbiri ile bu denli yakın telaffuz edilen, bu kadar yan yana anılan bir hal alması benim gibi aksini düşünen kişiler için kolay hazmedilemeyen bir durumdur. Durumun böyle olmasından kaynaklı olarak bende çok geniş birer kavram olan spor ve şiddet kavramları üzerine konuya dâhil olup araştırma yapma ihtiyacı hissettim.

Profesyonel sporcularla çalışmak bir yandan çok keyifli, diğer taraftan ise çok zor oldu. Profesyonel sporcuların yoğun çalışma programları içerisinde bilimsel çalışmamıza yer bulabilmek, onları bu bilimsel çalışmaya katkı sağlamaya ikna edebilmek oldukça zorlandığım noktalardandı. Bu çalışmanın yapılması sırasında takımlara ve sporculara ulaşmak hiç kolay olmadı, bu konuda çok uğraştığımı söylemeden geçemeyeceğim. Spor kulüplerinden izin yazılarını alabilmek, anketler için uygun zamanı ayarlayabilmek oldukça yorucu bir süreçti.

Yaşanan tüm bu zorluklara rağmen, kurduğum etkili iletişim ve ikna sonucu sporcuların sahada uyguladığım anketi içtenlikle kabul etmeleri, soruları dikkatlice okuyup yanıtlamalarını görmek ise hem kendi adıma hem de spor bilimi adına oldukça sevindirici bir durumdu.

Benim ve benim gibi bu konu üzerine yapılacak çalışmaların ileride daha temiz, daha centilmen, daha sürdürülebilir ve tüm çirkinliklerden uzak spor müsabakalarının oynanması ve karakterli sporcuların yetiştirilmesi adına çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çalışmaya katılan tüm kulüplerimize ve sporculara çok teşekkür edip başarılar diliyorum.

İzmir 2019

Efkan Çiloğlu

## ÖZET

### **İzmir İlindeki Profesyonel Liglerde Mücadele Eden Futbol, Basketbol, Voleybol ve Hentbol Branşlarındaki Erkek Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi**

Bu araştırma İzmir ilindeki profesyonel liglerde mücadele eden Futbol, Basketbol, Voleybol ve Hentbol branşlarındaki erkek sporcuların saldırganlık düzeylerini incelemek amacıyla planlanmıştır.

Yöntem: Çalışma kapsamında toplam 158 (Futbol:46, Basketbol:38, Voleybol:29, Hentbol:45) erkek sporcu ile çalışılmıştır. Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından oluşturulan 10 maddelik 'Kişisel Bilgi Formu' ve İpek İLTER (Kiper)(1) tarafından geliştirilen 30 maddelik 'yıkıcı saldırganlık', 'atılğanlık' ve 'edilgen saldırganlık' olmak üzere üç alt boyutlu 'Saldırganlık Envanteri' kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırma grubunun kişisel özelliklerine ilişkin analizinde büyük çoğunluğunun (%69, n=109) 18-25 yaş aralığında, %83.5(n=132)'inin boylarının 1,80m'nin üzerinde ve yine büyük çoğunluğunun (%65.2 n=103) üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan sporcuların %29.1'ini futbol , %24.1'ini basketbol, %18.4'ünü voleybol, % 28.5'ini hentbol branşı oluşturmaktadır. Branşlara göre bakıldığında sadece atılğanlık alt boyutunda futbol ile voleybol arasında anlamlı bir fark belirlenmiştir(  $F = 3.206$ ;  $p = 0.025$ ;  $tukey = 0.015$ ). Sporcuların anne- baba eğitim durumlarına göre saldırganlık düzeyleri incelendiğinde, üniversite mezunu annelerin ve babaların çocukları ile lise mezunu anne-babaların çocukları arasında atılğanlık alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur (anne eğitim:  $F = 2.601$ ;  $p = 0.038$ ;  $tukey = 0.035$ ) (baba eğitim:  $F = 4.611$ ;  $p = 0.02$ ;  $tukey = 0.02$ ). Sporcuların düzenli kitap okuma alışkanlığına göre saldırganlık alt boyutları incelendiğinde atılğanlık alt boyutunda anlamlılık bulunmuştur ( $t = 2.196$ ;  $p = 0.030$ ).

Sonuç: Sonuç olarak; saldırganlık düzeylerine göre bakıldığında branşların genel saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Sadece futbol oynayanların, voleybol oynayan sporculara göre daha atılğan oldukları belirlenmiştir. Üniversite mezunu anne ve babaların sporcu çocukları, lise mezunu anne ve babaların çocuklarına göre daha atılğan oldukları tespit edilmiştir. Düzenli kitap okuma alışkanlığına sahip sporcuların da düzenli kitap okumayan sporculara göre daha atılğan oldukları belirlenmiştir.

**Anahtar kelimeler;** profesyonel lig, saldırganlık, sporcu.

## ABSTRACT

### **Investigation of Aggression Levels of Male Players of Soccer, Basketball, Volleyball And Handball Teams In Professional Leagues In Izmir Province**

The present study was aimed at investigating the aggression levels of male players of soccer, basketball, volleyball and handball teams in professional leagues in Izmir province.

Method: The study was conducted with 158 players (Soccer: 46, Basketball: 38, Volleyball: 29, Handball: 45). The study data were collected with the 9-item Personal Information Form developed by the researcher, and the 30-item Aggression Inventory developed by İpek İLTER (Kiper) which has 3 subscales: destructive aggression, assertiveness, and passive aggression.

Results: the analysis of the personal characteristics of the participants demonstrated that, of the participants, 69% (n = 109) were in the 18-25 age group, 83.5% (n = 132) were over 1.80 m in height and 65.2% (n = 103) were university graduates. Of the participants, 29.1% were soccer players, 24.1% were basketball players, 18.4% were volleyball players, and 28.5% were handball players. A significant difference was determined between the soccer and volleyball players in terms of the mean scores they obtained from the assertiveness subscale ( $F = 3.20$ ;  $p = 0.025$ ; Tukey = 0.015). The comparison of the aggression levels of the participants regarding their parents' education status revealed a significant difference between the participants whose parents were university graduates and the participants whose parents were high school graduates in terms of the mean scores they obtained from the assertiveness subscale (Mothers' education:  $F = 2.601$ ;  $p = 0,038$ ; Tukey = 0,035) (Fathers' Education:  $F = 4.611$ ;  $p = 0.02$ ; Tukey=0.02). The comparison of the mean scores the participants obtained from the aggression subscales in terms of their regular reading habits indicated a significant difference in the assertiveness subscale ( $t = 2.196$ ;  $p = 030$ ).

Conclusion: In conclusion, no significant difference was found between the aggression levels of the players no matter what sport branch they played in. The only difference was observed between the soccer players and the volleyball players in terms of their assertiveness. The soccer players were more assertive than were the volleyball players. It was determined that the participants whose parents were university graduates were more assertive than were the participants whose parents were high school graduates.

It was also determined that of the participants, those who had regular reading habits were more assertive than were those who did not have such habit.

**Key words;** aggression, professional league, sportsman.



# İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar .....	viii
KISALTMALAR .....	x
1.GİRİŞ.....	1
2.GENEL BİLGİLER.....	4
2.1. Sporun Tanımı.....	4
2.1.1. Futbol ve tarihsel gelişimi.....	5
2.1.2. Basketbol ve tarihsel gelişimi.....	6
2.1.3. Voleybol ve tarihsel gelişimi.....	7
2.1.4. Hentbol ve tarihsel gelişimi.....	9
2.2. Saldırganlık.....	10
2.2.1. Saldırganlığın kaynağı ve oluşumu.....	10
2.2.2. Saldırganlık kuramları.....	11
2.2.2.1. İçgüdü kuramı.....	11
2.2.2.2. Biyolojik kuram.....	11
2.2.2.3. Sosyal öğrenme kuramı.....	12
2.2.2.4. Engellenme - saldırganlık kuramı.....	12
2.2.3. Saldırganlığın türleri.....	12
2.2.3.1. Araçsal (edilgen) saldırganlık.....	12
2.2.3.2. Düşmalık içeren (yıkıcı) saldırganlık.....	12
2.2.3.3. Atılganlık.....	13
2.3. Şiddet.....	13
2.3.1. Şiddet türleri.....	15
2.3.1.1. Kendine yönelik şiddet.....	15
2.3.1.2. Kişiler arası şiddet.....	15
2.3.1.3. Toplu şiddet.....	16
2.3.1.4. Ekonomik şiddet.....	16
2.3.1.5. Sosyal şiddet.....	16
2.3.1.6. Fiziksel şiddet.....	16
2.3.1.7. Psikolojik şiddet.....	17



2.3.1.8. Sözel şiddet.....	17
2.3.1.9. Cinsel şiddet.....	17
2.3.1.10. Oyuncu şiddet.....	17
2.3.1.11. Tepkisel şiddet.....	17
2.3.1.12. Dengeleyici şiddet.....	17
2.3.1.13. Kana susamışlık.....	18
2.3.2. Şiddet eğilimi.....	18
2.3.2.1.Ebevyen eğitim durumlarının saldırganlık ve şiddet eğilimi üzerine etkisi.....	18
2.3.2.2.Kardeş sayısının saldırganlık ve şiddet üzerine etkisi.....	19
2.4. Saldırganlığın Sporsal Alandaki Yansıması.....	21
2.4.1. Saldırganlık ve spor ilişkisi.....	21
2.4.2. Sporda saldırganlığın nedenleri.....	21
2.4.3. Sporda saldırganlık ve performans.....	22
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....	24
3.1. Evren ve Örneklem.....	24
3.2. Veri Toplama Araçları.....	24
3.3. Saldırganlık Envanteri.....	24
3.4. Verilerin Analizi.....	25
4. BULGULAR.....	26
4.1. Katılımcıların Demografik Değişkenlerinin Betimleyici İstatistikleri.....	26
4.2. Araştırmaya Katılan Sporcuların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımları.....	26
4.3. Ölçme Aracından Elde Edilen Verilere İlişkin Bulgular.....	28
5. TARTIŞMA.....	36
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	40
KAYNAKLAR.....	41
EKLER.....	44
Ek 1: Saldırganlık Envanteri.....	44
Ek 2: Kişisel Bilgi Formu.....	46
TEŞEKKÜR.....	47
ÖZGEÇMİŞ.....	48

## TABLULAR

Tablo 4.1: Araştırmaya Katılan Sporcuların Yaş Değişkenine İlişkin Dağılımı.....	26
Tablo 4.2: Araştırmaya Katılan Sporcuların Boy Değişkenine İlişkin Dağılımı .....	26
Tablo 4.3: Araştırmaya Katılan Sporcuların Kilo Değişkenine İlişkin Dağılımı.....	26
Tablo 4.4: Araştırmaya Katılan Sporcuların Branşlara Göre Dağılımı.....	27
Tablo 4.5: Araştırmaya Katılan Sporcuların Eğitim Değişkenine İlişkin Dağılımı .....	27
Tablo 4.6: Araştırmaya Katılan Sporcuların Branşlara Göre Eğitim Durumu Dağılımı.....	27
Tablo 4.7: Sporcuların oynadıkları branş değişkenine göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi(ANOVA) Test Sonuçları.....	28
Tablo 4.8: Sporcuların eğitim değişkenine göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi(ANOVA) Test Sonuçları.....	29
Tablo 4.9: Sporcuların annenin eğitim durumuna göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi(ANOVA) Test Sonuçları.....	30
Tablo 4.10: Sporcuların babasının eğitim durumuna göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi(ANOVA) Test Sonuçları.....	31
Tablo 4.11: : Anne/babanın kardeşler arasında ayrımcılık yapıp yapmadığına göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin t Test Sonuçları.....	32
Tablo 4.12: Ailedeki çocuk sayısına göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi(ANOVA) Test Sonuçları.....	33
Tablo 4.13: Milli takımda oynama durumuna göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin t Test Sonuçları.....	34
Tablo 4.14: Düzenli kitap okuma durumuna göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin t Test Sonuçları.....	34
Tablo 4.15: Bedensel şiddete uğrama durumuna göre saldırganlık alt boyutlarına ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin t Test Sonuçları.....	35

## KISALTMALAR

YMCA	: Yımka Genç Hıristiyan Derneği.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
TDK	: Türk Dil Kurumu
WHO	: World Health Organisation (Dünya Sağlık rgt)
M..	: Milattan önce
yy	: Yüzyıl
vs	: vesaire.
vb	: ve benzeri.



# 1. GİRİŞ

Çalışmanın ilk bölümünde Futbol, Basketbol, Voleybol ve Hentbolun tarihsel gelişimi saldırganlık ve şiddet ile ilgili literatürdeki tanımlamalar ve sınıflamalar yer almaktadır. Ayrıca literatürde bulunan kuramlar, saldırganlığın nedenleri ve sporsal alandaki yansıması da ilk bölümde tanıtılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, çalışmada kullanılmış veri sağlama araçları ve katılımcılarla ilgili demografik içerikli bilgiler söz konusudur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, çalışmanın hipotezlerinden yola çıkarak yapılan istatistiksel analizler ve bu analizlerin bulguları sunulmaktadır.

Çalışmaya ait son kısımda, mevcut çalışmadan sağlanmış olan bulguların, literatürdeki bilgiler göstergesinde tartışılması ile çalışmanın sınırlılıkları ve ilgili yorumlar yer almaktadır.

Son zamanlarda ülkemizde sportif nedenlerle yaşanan şiddet olaylarında ciddi bir artış görülmektedir. Bu bağlamda çoğu zaman birbirine karıştırılan, birbirlerinin yerine de kullanılan şiddet ve saldırganlık kavramlarını açıklamakta yarar vardır. Salırganlık süreklilik gösteren, bilinçli ve kasıtlı şekilde zarar verme amacıyla çevresine karşı egemenlik sağlama ve kontrol altına alma gibi fiziksel ile duygusal hedefler barındıran eğilim şeklinde tanımlanmıştır.(2)Salırganlığın; kişinin çevresindeki olaylar ve deneyimlerden yola çıkarak model aldığı salırgan davranış biçimlerini sosyal çevreden öğrendiğini öne süren Sosyal Öğrenme Kuramı (3), bir engellenmeden yola çıkarak ortaya çıktığını, ya da başka bir deyişle kişi herhangi bir engellenmeyle karşılaşırsa sonuç olarak salırgan davranış sergilediğini belirten Engellenme-Salırganlık Kuramı (4), doğuştan gelen salırgan dürtülerin, arzu edilen nesnelere ulaşmanın engellendiğinde ortaya çıkabileceğini (5); kişinin var olan ölüm içgüdüsünden kaynaklanan salırgan dürtülerini çevreye yansıtması ile oluşabileceğini (6) öne süren psikanalitik kuramlar, salırgan davranışın nedenleri ve nasıl ortaya çıktığına dair literatürde yer alan önemli kuramlardır. Şiddet ise salırganlığı da kapsayan çok boyutlu bir kavramdır(7). Erich Formm'un yapmış olduğu oyuncu şiddet tanımına göre yok etme arzusu taşımayan, nefret barındırmayan, yıkım amacı gütmeyen, sahip olunan yetenekleri gösterme gayreti olarak belirtilmiştir(8).

Sporla salırganlık kavramı, son dönemde artan şiddet olayları ile daha da ön planda olmuş ve Uluslararası Spor Psikolojisi Topluluğu (International Society of Sport Psychology) tarafından tanınması ile birlikte de literatürde önemli çalışmalara konu

olmuştur(9). Maxwell, kişinin öfke duygusunun işleyişinin yanında, provokasyon, engellenmişlik ve saldırganlık niyetlerinin birleşmesi ve kişinin yeterli düzeyde baş etme stratejileri geliştirememesi neticesinde saldırgan davranışın ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir(10). Özellikle spor temelinde düşünüldüğünde saldırganlığın birçok çevresel faktörden etkilendiği bilinmekle birlikte, saldırganlıkla duyguların bilişsel stratejilerle düzenlenmesinin arasındaki ilişkinin varlığını belirlemenin, saldırganlığı ortaya çıkartan bireysel süreçlerin saptanmasında önemli olabileceği düşünülmüştür. Bu bulgulardan yola çıkılarak, mevcut çalışmada sporcuların saldırgan davranışları ile ilişkili olabilecek bilişsel duygu düzenleme stratejilerini belirlemek hedeflenmektedir. Ayrıca futbolcuların hem saldırganlıkları hem de bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin profesyonel olarak oynadıkları süre, yaş, saldırganlığa uğrama ve eğitim durumu bakımından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek de çalışmanın diğer hedefleri arasındadır.

Bu çalışma ile profesyonel sporcuların saldırganlık düzeylerinin belirlenerek, sonrasında analizi yapıp mentörler, antrenörler ve profesyonel kişilerce ortaya çıkan sorunların değerlendirilerek sorunların önlenmesi ve ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Elit sporcuların davranışlarındaki düzelmelerin topluma daha yukarıdan ve hızlı şekilde olumlu katkı yapacağını, sporun içerisinde ötekileştirme, çatışmalar ve saldırganlık içeren davranışları azaltıp ortadan kaldıracığı düşünülmektedir. Bu da toplumsal barış ve genç kuşaklar için son derece önemlidir.

İnsanlık varoluşuna dayanan eski bir kavram olan spor, başlangıçta ilk olarak savunma ve saldırı amacıyla ortaya çıkmıştır. İlk insanların avlanmak ve tehlikelere karşı kendilerini korunma amaçlı yaptıkları hareketler sporun temellerini oluşturmaktadır(11). Sporun felsefi olarak barış kaynağı olmasına rağmen, sporcunun psikolojine ve kazanmaya bağlı ekonomik getirisi sonucu çağımızda sporun kazanılması için ne gerekirse yapılması mubahtır durumuna getirmiştir(12). Dolayısıyla profesyonel yaşamdaki sporcuların şiddete eğilimleri her zaman problem konusu oluşturmuştur.

#### Araştırma Soruları

- Söz konusu spor dallarında farklı branşlardaki sporcular arasında saldırganlık düzeyleri açısından fark var mıdır?
- Sporcuların yaşları saldırganlık düzeylerini etkiler mi?
- Araştırmaya katılan profesyonel sporcularda saldırganlık eğilimleri hangi düzeydedir?
- Profesyonel futbolcularda saldırganlık eğilimleri hangi düzeydedir?

- Profesyonel basketbolcularda saldırganlık eğilimleri hangi düzeydedir?
- Profesyonel voleybolcularda saldırganlık eğilimleri hangi düzeydedir?
- Profesyonel hentbolcularda saldırganlık eğilimleri hangi düzeydedir?

#### Sayıtlılar

1. Araştırma kapsamında geliştirilen anket formuna katılım sağlayan profesyonel sporcuların görüşlerini içtenlikle yanıtlayacakları varsayılmıştır.
2. Güvenilir veri toplama amacıyla geliştirilen anket formunun bu amacını yerine getirdiği, doğru ve güvenilir veriler elde edildiği varsayılmıştır.
3. Araştırmaya katılan bireylerin evreni temsil edici nitelikte olduğu varsayılmıştır.

#### Sınırlılıklar

Bu araştırmanın ana sınırlılıklarının dışındaki alt sınırlılıklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Araştırma İzmir ili sınırları içerisinde 2018-2019 yılı Futbol, Basketbol, Voleybol ve Hentbol profesyonel liglerinde mücadele eden sporcularla sınırlandırılmıştır.
2. Sporcuların saldırganlığa uğrama düzeyleri hakkında veri elde edilmek için sınırlandırılmıştır.
3. Ulaşılan veriler hazırlanmış olan anket formundaki sorular ile sınırlandırılmıştır.

## 2. GENEL BİLGİLER

### 2.1. Sporun Tanımı

Türk Dil Kurumu (TDK)'nun internet erişim sitemindeki sözlüğünde yer vermiş olduğu üzere spor kelimesi isim kökenli olup, kaynağı Fransızcadan gelmektedir. Spor kelimesinin 2 ana anlamda toplam 4 alt anlamı vardır:

1. “Spor” isim kökenli “sport” kelimesine dayanmaktadır; bedeni veya zihni geliştirmek amacıyla kişisel veya toplu olarak gerçekleştirilen, bazı kurallara göre uygulanan hareketlerin tümü. Sıfat olarak bir diğer anlamı ise rahat kullanışlı ve kolay anlamı taşır.
2. “Spor” İsim kökenli ‘spore’ kelimesine dayanmaktadır; Spore kelimesi bitki bilimindeki çiçeği bulunmayan bitki türlerinde var olan o bitkinin üreme organına verilen isimdir. Diğer taraftan ise hayvan bilimindeki tek hücreli hayvanlarda var olan üreme sağlayan özelleşmiş hücre olarak ifade edilir (13).

İnsanlığın geçmişi kadar eski olan spor kavramı ilk çağlarda savunma ve saldırı amacı taşımaktadır (11).Sporun temelleri, ilk insanların varoluşuyla beraber yaşamlarını devam ettirmek, avlanmak ve kendilerini korumak amacıyla doğaya karşı verdikleri mücadeleler neticesinde yaptıkları hareketlere kadar dayandığı en çok kabul gören düşüncedir (11,14). Kendilerini korumak ve ihtiyaçlarını korumak amacıyla doğaya karşı bu mücadelelerde bilinçsizce yaptıkları bu davranışlar güreşin ilk temellerini atmıştır. Silahsız olarak karşılaştıkları saldırılarda sadece elleri ve kollarını kullanarak kendilerini savunmaya çalışmışlardır. Ellerini yumruk yapıp kollarının da itme gücünü etkili bir biçimde kullanmalarıyla, bir mücadele sporu olan boksun ortaya çıkmasına katkıda bulunmuşlardır. İlk insanların yürüme, koşma, atlama ve tırmanma gibi hareketleri beslenme ve tehlikelerden korunmak amacı ile yaptıkları bilinmektedir. Bu da atletizm ve dağcılık gibi sporların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise spor, ilkel toplum yapılarında savaş öncesi hazırlık ve savaş sırasındaki ayinler ile dini ritüellerde kullanılmıştır. Yine Antik Yunanların düzenlemiş oldukları çeşitli oyunlar, atletizm yarışmaları ve bir takım festivalleri bu gelişimi takip etmiştir. İnsanlar uygarlığın giderek gelişmesi ile birlikte sonradan ortaya çıkan boş vakitlerini değerlendirmek için spora daha fazla önem vermeye başladılar. Bu durum zamanla toplumsal bir durum hali kazanmıştır (11).

Tarihte bilinen ilk medeniyetler olan Çinliler, Hintliler, Yahudiler, Mısırlılar, Sümerler, Eski Yunanlar ve Türkler yaşadıkları coğrafi, iklimsel ve kendi ırksal

özelliklerine göre spor faaliyetleri oluşturmuşlar ve bu eylemleri eğlence, şölen, düğün, cenaze veya dinsel inanışlar gibi etkinliklerinde birer organizasyonlara dönüştürmüşlerdir (15).

M.Ö. 884 yılında dönemin kral Ğphitos tanrı Zeus için her dört senede bir haziran ayının sonunda olimpiyat oyunlarını düzenlerdi. Olimpiyatlarda; birinci gün dini ritüeller yerine getirilirdi. Sonraki beş gün olimpiyatlar yaya yarışlar düzenlenir, on sekizinci yarışlarda ise cirit, disk atma, atlama ve güreş müsabakaları yapılırdı. Yirmi üçüncü olimpiyatlarda müsabakalara ellerine “pugilat” denilen eldivenlerin takılarak yapıldığı boks müsabakaları ilave edilmiştir. Ayrıca spor müsabakaları devam ederken heykeltıraşlar yaptıkları sanat eserlerini sergilerken edebiyatçılar ve şairlerde bilgi ve fikir denemeleri yaparlardı(16).

Türkiye’de ilk modern sportif organizasyonlar, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bu tarihsel dönemin Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında hayatlarına devam eden yabancı uyruklu vatandaşların ülkemize getirdikleri futbol ile başlamış, Türkiye’de yaşayan insanların da futbola ilgileri artmıştır. İlk Türk futbol kulüpleri bu zaman diliminde ortaya çıkmıştır. Osmanlı devletinin son zamanlarında hayat bulan, organize bir şekilde spor faaliyetleri ve spor organizasyonları yapan kulüpler Türkiye’de spor kültürünün temellerini atmışlardır (17).

Dünya tarihine bakıldığında spor faaliyetlerinin başlangıç olarak ne zaman ve hangi bölgede başladığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak spor aktivitelerinin ortaya çıkışı insanoğlunun doğanın zorlu şartlarına karşı koyabilme isteğiyle ortaya çıktığı spor tarihçilerinin ortak bir kanısıdır (18).

### **2.1.1.Futbol ve tarihsel gelişimi**

Çok çeşitli spor aktiviteleri arasında futbol 21. yüzyılda farklı toplumların birbirleri arasında iletişim kurmalarında önemli rol alan, geniş kitlelere hitap eden ve yoğun kabul gören spor dallarının içerisinde bulunur (19).

Günümüzde ilgi odağı büyük kitleler olan futbolun, hangi zaman diliminde ve nerede oynanmaya başlandığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan ‘Divan-i Lügat’it Türk’ adlı eserin ilk cildinde, ayrıca ‘Hitay-i Name, Baybars Tarihi’ ve Ayasofya Kütüphanesi’nde kayıtlı bulunan 3029 numaralı kitaplarında eskiden Türklerin ‘tepük’ isimli oyunu kızlar ile erkeklerden oluşan karışık takımlarla oynadıkları ve oyun kurallarının çok benzediği belirtilmiştir(20).

Küçük bir topla oynanan “Harpastum” adlı oyun, günümüzde oynanan futbolun



atası sayılmaktadır. Tarihte Romalı askerlere manevra yeteneklerini geliştirmeleri amacıyla oynatıldığı bilinmektedir. Top için takımlar birbirleri ile mücadele ederlerdi. Yunanlar ve Romalılar tarafından ortasında çizgi çekilmiş dikdörtgen şeklinde oyun alanında oynanan bu oyununun futbol olduğuna dair kesin kanıtlar olmasına rağmen tüm saha oyunlarına benzer özellikler taşıdığı vurgulanmıştır(21).

Futbol topunun 1841 yılında yuvarlak bir küre şeklinde olması kabul edilmiştir. Futbola ait ilk kurallar 1848’de ‘Cambridge Kuralları’ ismi ile toparlanmıştır. Günümüz koşullarındaki ilk modern futbol kulübü 1855 yılında Sheffield’de doğmuştur. Dünyadaki ilk futbol kulübü 1860’ların sonuna doğru İngiltere’nin Londra kentinde bulunan tanınmış bir eğitim kurumu olan Harrow Okulu’nun öğrencileri tarafından kurmuştur (22).

Futbol oyunu zamanla endüstrileşip kendi ekonomisini oluşturmuş, maddi kazançların ve kayıpların yaşandığı sektör haline gelmiştir. Gelişen bu endüstri dünyanın en popüler spor branşı olmakla birlikte bütün dünyaya yayılmış olup kitleleri peşinden sürüklemektedir. Futbolun bu kadar ilgi odağı olması kulüplerin yönetim anlayışını değiştirerek futbol kulüplerin daha çok kazanma ve başarıya odaklanan şirketler haline gelmesine sebep olduğu savunulabilir (23).

Bu gelişim sporseverler kadar şirketlerinde ilgisini çekmiştir. Spor ürünleri satan ya da spor organizasyonları üzerinden reklam faaliyetleri yürütmek isteyen şirketler açısından spor çok kıymetli bir pazar durumuna gelmiştir. Spor faaliyetleri ve organizasyonları, çoğunlukla da futbolun var olan dünya pazarının her geçen gün büyümesi ile sporun bu şekilde ekonomik bir boyut kazanmasına bağlı olarak “Profesyonel sporculuk” kavramı ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Öyle ki spor para kazanmak için yapılan bir faaliyet haline gelmiştir. İnsanlar Sporunu eğlenmek, boş vakit geçirmek, sağlıklı bir hayat sürdürmekten ziyade, meslek olarak ve para kazanmak için yapmaya başlamışlardır (24).

### **2.1.2.Basketbol ve tarihsel gelişimi**

Basketbol sporu dünyada ilk olarak 1891 yılında Amerika Birleşik Devletleri(ABD)’nin bir eyaleti olan Massachusetts’ta Springfield Genç Erkekler Hıristiyan Birliği Okulu’nda James Naismith adında bir beden ve fiziksel eğitim öğretmeni tarafından kış aylarında atletlere kondisyon çalışması uygulamak amacıyla bulunmuş bir spor dalıdır. İlk zamanlar yedi kişilik takımlardan oluşan basketbol sporu yirmişer dakikalık üç devre şeklinde oynanmaktaydı(20).

Basketbolun Türkiye’deki başlangıcı, ismi bilinmeyen ABD’li bir beden eğitimi

öğretmeni vesilesiyle gerçekleşmiştir. Ülkemizde basketbol ilk kez 1904 yılında İstanbul Robert Koleji'nin spor salonunda oynanmıştır. Basketbol sporunun daha sonraki dönemlerde ülkemizdeki yayılma süreci Galatasaray Lisesinde beden eğitimi öğretmeni olan Ahmet Robenson'un öğrencilerine oynatmasıyla başlamıştır(25). Ahmet Robenson 1911 yılında Galatasaray Lisesi öğrencilerini örgütleyerek ilk basketbol maçı yapma girişiminde bulunmuş fakat meydana gelen sakatlıklar sebebiyle bu girişim askıda kalmıştır(26).

Basketbol sporuna ilk ciddi girişim 1919 yılında Fenerbahçe Spor Kulübü'nün yapmış olduğu çalışmalardır. Daha sonrasında 1920 yılına gelindiğinde basketbol çok daha fazla insana ulaşmaya başlamıştır, bunun altında yatan önemli bir neden ise Genç Hıristiyanlar Birliği teşkilatının temsilcilik açmasıdır. İlk ciddi basketbol karşılaşması 4 Nisan 1921 senesinde Amerikalılar ve Türk takımları arasında, Çağaloğlu Öğretmen Okulu bahçesinde gerçekleştirilmiştir. Amerikalılar 18-14 yenmiştir.

Ülkemizdeki resmi spor müsabakalarının başlaması 1923 yılında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurulması ile gerçekleşmiştir. Fakat basketbolun ülkemizde henüz çok tanınmamış olması sebebiyle ilk senelerde resmi müsabakalar organize edilememiştir. 1927 yılında İstanbul Basketbol şampiyonasının ilan edilmesiyle ve 1933 yılında Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, Hilal ve İstanbulspor takımlarının katılmasıyla basketbol ülke genelinde yayılmaya başlamıştır(27).

Türkiye basketbolu 1951 yılında Fransa'nın Paris kentinde düzenlenen 7. 'Avrupa Basketbol Şampiyonası'nda 17 takım arasında 6. olmuştur. Bu başarıdan sonra 1954 yılında genç takım sorunu üzerinde durulmuş ve aynı yıllarda Türk Basketbolunda çocuklara basketbol oynama yolunda ilk teşebbüs Kadıköy Kulübü'nde yapılmıştır. Bunun yanı sıra Ankara'da ve İzmir'de basketbol faaliyetleri hızla gelişmiştir. 1963 yılında Ümit Milli Takım teşkil edilerek dış temas yapılmıştır. 1959 yılında bayan basketbol takımları kurularak faaliyetlere geçilmiştir. Anadolu'ya yayılan basketbolu desteklemek amacıyla Türkiye Basketbol Federasyonu, 1968'den itibaren 'Anadolu Kupası' adı altında müsabakalar düzenlenmiştir. Nihayet 1946 yılından beri yapılan Türkiye şampiyonlarının yerini 1966 – 1967 sezonundan itibaren Deplasmanlı Türkiye Basketbol Ligi almıştır. Daha sonra Türkiye Kupası Basketbol maçları ve bunun arkasından da 1969-1970 senesiyle birlikte deplasmanlı bir lig olarak Basketbol 2. Ligi başlamıştır(28).

### **2.1.3.Voleybol ve Tarihsel Gelişimi**

Voleybolun Türkiye'deki başlangıcı ülkemizin en önemli spor adamlarının arasında yer alan Selim Sırrı Tarcan tarafından ilk defa, alt yapısı oluşturularak okullarda yaygınlaştırılması ile 1919 yılına dayanır(29).

Türkiye'de voleybolun sistemli olarak gelişmesi 1924-1948 yılları arasında organize edilen bölge şampiyonları, 1948'den 1970 yılına kadar 'Türkiye Voleybol Şampiyonası'nın düzenlenmesi ile devam etti. Erkekler kategorisinde 1970, bayanlar kategorisinde ise 1984 yılından başlayarak, deplasmanlı voleybol ligi uygulamasına geçildi. Türkiye'nin voleybol sporunda uluslararası anlamdaki ilk turnuvası 1956 yılında Paris'te gerçekleştirilen erkekler dünya voleybol şampiyonası ile başlamıştır(29).

Bayan milli takımımızın uluslararası arenadaki ilk karşılaşması ise 1957 yılında İstanbul'da gerçekleşen, 'Uluslararası İstanbul Turnuvası'nda oynandı. Bayan milliler daha sonrasında 1963'te Romanya'da organize edilen 'Avrupa Bayanlar Voleybol Şampiyonası'na katıldı(29).

Modern voleybol bugünkü durumuna ABD'nin bir eyaleti olan Massachusetts'un Holyoke şehrinde YMCA'de beden eğitimi öğretmeni olarak görev yapan Mr. William C. Morgan'ın çalışmalarıyla gelmiştir. Yorucu olmayan, sakatlanmalara sebebiyet vermeyen, eğlendirmeye yönelik bir oyun olarak, 1895 yılında Mr. William C. Morgan 'Minoette' ismini verdiği oyunu, ilk kez spor salonu içerisine tenis filesi germek sureti ile, basketbol topunun içini çıkartarak özel olarak tasarlanan bir top ile oynattı. Anlamı 'uçan top' olan voleybol, kısa süre içerisinde büyük bir ilgi toplamıştır. Gerek tüm yaş kategorilerine ve herkese göre olması, gerekse kolay öğrenilmesi ile oynanması her iki cinsiyete hitap etmesi bu durumun başlıca nedenleridir (30).

Voleybol, kurallar çerçevesinde topun filenin üzerinden rakip oyun alanına gönderilerek yerle temasını sağlamak aynı zamanda rakip takımı hataya zorlamayı amaç edinen takım oyunudur. Takımların blok dışında topa üç defa daha temas etme hakkı bulunur. Voleybolda müsabakaya sporcunun voleybol topunu filenin üstünden karşı alana servis denilen teknikle ulaştırması ile başlanır. Servisin kullanılması ile başlayan oyun topun çizgilerle belirlenmiş olan oyun alanına temas etmesi, topun oyun alanı dışına çıkması ya da bir hata yapılmasına kadar sürer. Kullanılan servisi atan takım ralliyi kazandığında bir sayı elde eder ve tekrardan servis atışı kullanmaya devam eder. Servisi karşılamakta olan takım ralliyi kazanır ise bu defa bir sayı ve servis kullanma hakkı kazanmış olur, oyuncular saat yönünde döner(31). Oyuncu topu servis tekniğiyle filenin üzerinden rakip alana göndermek suretiyle topu oyuna sokar. Topun sahayla teması veya

herhangi bir hata oluşmasıyla oyunda sayı kazanılır. Servisi atan takım sayıyı kazandığında servisi atmaya devam eder, eğer sayıyı kazanan rakip takım olursa servis kullanma hakkını da kazanır. Oyuncular saat yönünde ilerleyerek bir pozisyon dönerler.

#### **2.1.4.Hentbol ve tarihsel gelişimi**

Hentbol sporu on iki kişiden oluşan, elle oynanan bir takım sporudur. Bunların yedi tanesi as oyunu beş tanesi ise yedek oyuncudur. Tüm oyuncular belirtilmiş olan değişiklik alanından her an oyuna giriş-çıkış yapabilirler. Sadece kaleci olan oyuncu kale sahası alanında bulunabilir. Bu sporun temel amacı rakip takım kalesine gol atmak, kendi kalesini de savunup gol yememeye çalışmaktır. Oyun esnasında sporcu bedeninin altı ve ayakları hariç geri kalan tüm vücudu ile topa temas edebilir. Kurallar gereği sadece kaleciler topa ayakları ile müdahale edebilmektedirler. Oyuncular bir eliyle topu oyun alanı içerisinde olmak kaydı ile istedikleri kadar sürerek hareket edebilirler. Oyuncu topu tuttuktan sonra maksimum üç adım atabilir ve topu ellerinde en fazla üç saniye tutabilirler. Müsabakanın başlangıcı kura ile belirlenen takım tarafından oyun sahasının ortasından yapılır. Oyuncuların rakip kale içerisine topu sokabilmeleri gol olarak değerlendirilir. Oyun gol yiyen takımın oyuna başlaması ile devam eder. Devre bitimiyle birlikte takımlar saha değişimi yaparlar, maçı rakibinden fazla gol atan takım kazanır, şayet gol sayısı eşit durumda ya da müsabakada herhangi bir gol olmamışsa müsabaka berabere bitmiş sayılır(32).

Yunanistan'ın Pire kenti yakınlarında bulunan bir kalenin kalıntılarında ortaya çıkmış kabartma resimlerinde, hentbol sporuna benzer bir oyun oynandığı görülmüş olup bunlar hentbolun eski çağlarda oynandığına ilişkin bir kanıt oluşturmuştur. Dönemin hentbol oyunları, domuzların idrar torbalarından elde edilen toplar ile oynanmıştır. 19.yy'a gelindiğinde hentbolda basit kurallar yer almış ayrıca açık alanda eğitsel bir oyun amacıyla oynatılmıştır.1917-1920 yılları arasında ise hentbol oyunu olarak adlandırılmış olup artık eğitsel bir oyun olarak oynanmanın ötesine geçmiştir. Bu sporun kökeni "Haandboll" olarak isimlendirilmiş Danimarka'da oynanan bir spora dayanır(33).

Ülkemizde hentbol ilk defa 1927 yılından başlayarak "Saha El Topu" adıyla 1972 yılına kadar oynanmış olmasına rağmen herhangi bir önemli gelişme gösterememiştir. İlk olarak 1945 yılında Spor Oyunları Federasyonu tarafından organize edilen "Türkiye El Topu Birinciliği" düzenlenmiştir. 1964 yılına kadar devam eden bu şampiyonlarda Harp Okulu, Gazi Eğitim Enstitüsü ve Ziraat Fakültesi gibi kulüpler öncülük etmişlerdir. Hentbol sporunun Türkiye'de ilerlemesi ve yaygınlaşması seneler sonrasında açık alanda

yerine salonlarda oynanması sonucu gerçekleşmiştir(32).

## **2.2.SALDIRGANLIK**

### **2.2.1. Saldırganlığın kaynağı ve oluşumu**

Saldırganlık; diğer bir canlıya ya da nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranış olarak tanımlanmıştır. Saldırganlık veya şiddet davranışı, insanoğlunun tarihi çağlardan günümüze kadar ortaya koymuş olduğu davranış biçimleridir. Arkeolojik ve tarihsel araştırmalar 25000 yıl önceki avcı tarım toplumlarından 2000-3000 yıl öncesinde var olan Mısır, Roma ve Yunan toplumlarına kadar ve günümüzdeki birçok toplumda saldırganlık ve şiddet olaylarının varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Saldırganlık davranışı, bireylerin yaşamlarının farklı boyutlarında karşılaştıkları bazı risk faktörlerinin varlığına bağlıdır. Mesela; okulda öğrenme güçlüğü çekmek, evde aile içi şiddete maruz kalmak, toplumda yoksul bir çevrenin üyesi olmak saldırganlığı tetikleyici faktörler olarak değerlendirilmektedir. Saldırganlığın sosyal problemleri çözme stratejisi olarak benimsenmesi ve ortaya koyulan tepkinin; akran grubu içerisinde egemenlik elde etmek, maddi kazanç sağlamak, öfke duygusunun ortadan kalkması gibi ödüllendirici boyutlarının da olması saldırgan davranışların popülerliğini arttırmaktadır. Bunun yanı sıra saldırganlık, bireyin kişisel yapısından kaynaklanan birçok içsel (öfke vb.) ve dışsal (sözel çatışma vb.) faktörler tarafından da tetiklenebilmektedir(34).

Başkalarını doğrudan olarak inciten ya da incitebilme durumu olan her tarz davranış saldırganlık şeklinde tanımlanır. Saldırganlık kişinin içindeki durumlar nedeniyle kendisine, başka bir canlı yahut cansız varlığa karşı yaptığı bir çeşit olumsuz tepki ve davranışlardır. Bu davranış kişilerde bilinçli veya bilinçsiz olarak içgüdüsel olarak yapılmaktadır. Saldırganlık tanım olarak amacı birey tarafından başkalarına zarar vermek ve incitmek üzere gerçekleşen her türlü davranış veya eylemler olarak tanımlanır(35).

Felsefe açısından yaklaşıldığında spor bir barış kaynağı olması gerekirken, Sporcu psikolojisi ekonomik getirisinin yüksek olması nedeni ile kazanmaya bağlı ve kazanılması için ne yapılırsa yapılsın her şey mübah anlayışına gelmiştir. Spor kuralları yarışmaların sürdürülebilirliği ve devamlılığı açısından önemlidir. Sporcuların rekabet ve oynadıkları oyundan zevk almalarına, seyircilerin ise heyecan içerisinde sıkılmadan izleme devamlılığının sağlanmasına yöneliktir. Buna bağlı olarak sporun sürdürülebilirliği ve devamlılığı belirtilmiş olan yazılı kuralların ve yaptırımların uygulanmasını gerektirmektedir. Tüm bunlara rağmen sporcular, bu kuralları ve

yaptırımları göze alıp saldırgan davranışlar sergileyebilmektedirler. Özellikle mücadele etmeye gerek duyulan bazı spor branşlarında, hakemlerin müsabakanın sık durmasının önüne geçme maksadıyla oyunu durdurmayıp devam ettirmekten yana tavır sergilemelerinin, saldırganlığa neden olduğu söylenebilir(36).

### **2.2.2. Saldırganlık kuramları**

Saldırganlıkla ilgili birçok kuram kendi görüşünü ileri sürmüştür. Bu kuramlar bireylerin saldırganlık davranışlarının gerekçelerini kendi kuramları ile açıklamaya çalışmışlardır.

#### **2.2.2.1. İçgüdü kuramı**

Freud(1959) saldırganlığı doğuştan sahip olunan içgüdüsel bir davranış biçimi olarak değerlendirir. Freud konuyla alakalı ilk görüşlerinde 1932 yılında Albert Einstein'a "Why War" adıyla yazdığı mektubunda dile getirmiştir. Freud, mektubunu Einstein'ın "insanlığın savaştan nasıl kurtulacağı" sorusuna cevap bulmak amacıyla keleme almış olup, adını ölüm içgüdüleri olarak ifade ettiği biyolojik temellere dayandırmıştır. Freud saldırganlığın doğuştan kazanılmış bir özellik savunmuştur. Bu yüzden de dünyada savaşların ve şiddet olaylarının son bulmasının çok zor olduğunu söylemiştir. Fakat yine de kültür ve toplumsallaşma ile saldırganlık içgüdülerine ket vurulup bastırılmasının mümkün olacağına inanmıştır(37).

Lorenz (2008) "Saldırganlığın Doğası Üzerine " adındaki kitabındaki görüşünde şiddetin çevrenden gelmekte olan uyaranlara yönelik bir tepki olmadığı, insan içindeki gömülü olan ve serbest kalmaya çalışan, potansiyel bir dürtü olduğunu savunur(38). Fromm' a göre insanoğlu ve hayvanlar yapısı gereği saldırganlık davranışlarını doğdukları andan itibaren sergilemeye başlarlar(39). Baron ve Byrne (1987), içgüdücü kuramın saldırganlığı, doğuştan gelen bir saldırganlık içgüdüğü ile açıklamaya çalıştığını aktarır. Bu kurama göre saldırgan davranışların ortaya çıkmasına neden olan içgüdü ya da dürtüdür(40).

#### **2.2.2.2. Biyolojik kuram**

Biyolojik kuramda, organizma yapıları, beyin, hormonlar ve kromozomların saldırganlık kavramı ile bir ilişkisinin bulunup bulunmadığı araştırma konusudur. Conner'ın hayvanlar üzerinde gerçekleştirmiş olduğu yirmiden fazla deneyde, organizmaya testosteron verilmesinin saldırganlıkta bir artışa neden olduğunu gözlemlemiştir. Organizma henüz fetüs halinde iken testosteron hormonu meydana gelmiş olduğundan, beyinin şekillenmesinde de görev yaptığını söylemiştir. Buna

dayanarak, erkeklerin saldırganlıklarının kadınlardan daha fazla olduğunu iddia edip savunmuştur.(41)

### **2.2.2.3. Sosyal öğrenme kuramı**

Sosyal öğrenme kuramında saldırganlık içeren davranışlara yönelmede, örnek alınılan modelin davranışlarının etkisi belirtilmektedir(42). İlk etapta anne ve babalar çocukların örnek olarak aldığı kişilerdir. Çocuklar ebeveynlerin davranışları gözlemler ve saldırgan tepkileri öğrenir. Saldırgan davranışlara, bilişsel yapılarıdaki bozukluklar ya da çarpıklıkların, işlevselliği olumsuz yönde etkilemesi yol açabilir(43).

### **2.2.2.4. Engellenme - saldırganlık kuramı**

Engellenme-saldırganlık kuramında; saldırganlığın engellenmenin neticesinde ortaya çıktığını, engellenmenin her zaman saldırganlığa neden olduğunu savunur.(44) Bu kuramın temsilcilerinden Dollard'a göre; ilerideki davranışların saldırganlık içermesinde, yaşayacağımız engellenme ve kötü olayların sebep olacağını iddia etmiştir. Hedeflerimize ulaşma konusunda engellenmeye çalışıldığımızda saldırgan davranışlar geliştirmeye başlanacaktır(45).

Saldırganlığın engellenme neticesinde gerçekleştirilmiş olması normal bir davranış olarak görülmeyle birlikte, bireylerin bazı saldırgan davranışları engellerin kalmasına sebep olurken, bazı saldırgan davranışları da problem yaşanan durumu daha kötü olmasına sebep olabilmektedir. Saldırgan bireyler bilinçli ve planlı hareket etmezler(46).

### **2.2.3. Saldırganlığın türleri**

#### **2.2.3.1. Araçsal (edilgen) saldırganlık**

Araçsal saldırganlık türünde sporcular amaçlarına ulaşma için rakip oyuncunun durdurulmasını çabalamaktadır. Sporcunun amacı rakip oyuncuya karşı bir zarar vermek değil, rakibinin sportif başarısını önlemektir. Örnek olarak basketbol maçında potaya giden rakibin formasından çekmek bu türe örnektir. Herhangi bir hedefe ulaşma konusunda saldırganlığın araç olarak kullanılmasıdır. Saldırganlığın kazama amacına yönelik kullanılmasına örnek olarak bir karate müsabakasında başarılı olmak için rakibini saldırgan davranışlarla pasif hale getirmekten bahsedilebilir(47).

#### **2.2.3.2. Düşmanlık içeren (yıkıcı) saldırganlık**

Toplumsal olarak kabul görmeyen bu davranış türünün temel amacı düşman kabul ettiği kişiye doğrudan zarar vermektir. Düşmanca saldırganlık ise toplumsal olarak

onaylanmaz(48).

Bu davranış çeşitleri sembolik veya sözlü bir anlam ifade etmektedir. Kişilere fiziki olarak zarar vermeyi hedefleyen saldırgan davranışlar değildir, karşısındakini incitme amacı taşıyan duygusal eylemlerdir. Başlıca çeşitleri şu şekildedir:

- Biri konuşurken hiç hoş olmayan şekilde sözünü kesmek.
- Birey üzerinde baskı kurmak,
- İnsanların fikirlerini küçümsemek,
- Birinin arkasından konuşmak,
- Konuşmaya karşılık vermemek,
- Dedikodu yapmak,
- Söylenti çıkarmak,
- Bir kişiyle alay etmek,
- Başkalarını küçümseyerek kendini öne çıkartmak,
- Yönetici ve amirlerine karşı yanlış bilgi aktarmak,
- Başka bir kişi geldiğinde odadan çıkmak,
- Uygunsuz el kol hareketleri yapmak,
- Biri ya da birileriyle ilgili haksız ve olumsuz performans raporu tutmak,
- Sözlü tacizde bulunmak,
- Birini suçlamak, küfür etmek, ithamda bulunmak(49).

### **2.2.3.3. Atılgnlık**

Atılgnlık; bireyin kendi haklarından geri adım atmadan başkalarını zarara uğratmayacak şekilde yapmış bulunduğu davranış şeklidir. Atılgnlık kavramının özünde başkalarının haklarına saygı duymak ve bireyin sahip olması düşünülen davranışları yer almaktadır(50).

Atılgnlık başka bir tanıma göre ise bireyin özgüven içerisinde, kendi haklarını korurken başkalarını küçük görmeden onların haklarını yok saymadan davranmasıdır. Bireyin ihtiyaçları ve hakkını koruması arzusuyla beliren, açık ve direk şekilde yapmış olduğu saldırgan ve çekingen davranışların içerisinde dengeli davranması ve iletişim şeklidir(51).

### **2.3.Şiddet**

Türk Dil Kurumu (TDK)'nun internet erişim sitesindeki sözlüğünde yer vermiş olduğu üzere şiddet kelimesi isim kökenli olup, kaynağı Arapçadan gelmektedir. Şiddet



kelimesinin 6 tane anlamı bulunmaktadır: Şiddet kelimesi isim olarak kullanıldığı ilk anlamında bir hareketin ya da bir gücün sertliği olarak ifade edilir. İkinci anlamda ise hız olarak kullanılır. Üçüncü anlamında bir hareketin sonucunda gerçekleşen güç olarak ifade edilir örnek olarak ‘rüzgârın şiddeti’ verilebilir. Dördüncü anlamında karşıt görüştekilere karşı kaba kuvvet kullanmak olarak ifade edilir. Beşinci olarak kaba güç olarak ifade edilmiştir. Altıncı anlamında ise duygu ya da davranışlarda gösterilen aşırıya kaçma olarak ifade edilir. (13).

Şiddetin WHO(2002)’ya göre ifade ediliş biçimi, özellikle acımasız kişilikler tarafından belli amaç ve kasıt doğrultusunda maruz kalan kişinin yaralanma, psikolojik olarak zarar görmesini sağlama hatta ölümüne sebebiyet verecek davranışlar gerçekleştirmesi şeklindedir(52,53).

Saldırganlığın şiddet içeren eylemler haline gelmesinde kin, nefret, öfke gibi duygusal durumların dışarıya aktarıldığı davranış kalıpları yatar. Saldırganlıkla ilişkili kuram, varsayım ve öğretiler öfkelenmek için etkili olmakla beraber bu durumun tam tersi için de doğrudur. Başka bir açıdan bakıldığında, kızgın ve öfkeli olmak, saldırganca bir tutum için yeterli gözükken hazırlık ve haberdarlık durumunun son aşaması olarak kabul edilir. Ayrıca kızgınlık ve öfke haricinde saldırganlık içeren duygusal davranışlarda, farklı seviyelerde kin, nefret ve düşmanlık gibi tüm yok etmeye yönelik duygular barınabilir(54).

Şiddetin nereden kaynaklandığı hususunda çoğunlukla kızgınlıktan çıktığı görüşü hakimdir. Kızgınlık sahiden de akıl dışı ya da incelenmesi gereken bir şey olabilir fakat tüm bunlar insanların duygulanımları için söz konusudur. Hiç şüphe yok ki kişilerin insanlıktan çıkmasına yol açacak durumlar mümkün olmaktadır. Örneğin toplama kampları, işkence ve açlık felaketi. Ama tüm bunlar insanın bu şartlarda hayvani özellikler sergilediği anlamına gelmez. Bu türlü durumlarda insanlıktan çıkmanın en göze çarpan işareti kızgınlık ve şiddet değildir, bunların ortada olan yokluklarıdır. Kızgınlık tek başına sefalet ve acı çekmenin otomatik bir tepkisi değildir. Hiçbir kişi tedavisi bulunmayan hastalığa, depreme yahut değişmesi pek olası gözükmeyen toplumsal koşullara kızgınca bir yaklaşım göstermez. Fakat durumların değiştirilebileceği yönünde bir şüphe var ve buna rağmen durumlar değişmiyorsa kızgınlık gelişir. Belirtilen tanımlardan çıkışla şiddetin, bir kızgınlık veya öfke anında başka varlıklara zarar verme, incitme, bütünlüğünü bozma amacı doğrultusunda saldırganca davranışların en uç boyutunu oluşturduğu kanaatine varılabilir(55).

Bütün şiddet tanımları “Bedensel veya ruhsal bütünlüğüne zarar veren”

davranışların varlığına değinir. Bu konudaki zararın nesnel veya öznel ölçütlerin nelerden oluştuğu konusunda net bir şekilde tanımlama yapmak kolay değildir. Geçmişte şiddet olarak görülmeyen bir tutum veya davranış, şuanda tartışmaya gerek duyulmaksızın şiddet olarak tanımlanmakta ise, büyük ölçüde bu değışikliğı belirleyen zarar verme ve zarar görme ölçütlerimizin zamanla hassaslaşmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir söyleyiş tarzı ile ifade etmek gerekirse şiddet fiziksel zarara uğratmadan, sembolik zarar vermeye doğru genişleyen bir evrim geçirmektedir(56).

Şiddet kavramı, en ilkel davranış modellerinden biri olan ‘iktidar’ kavramı çerçevesinde saldırganlığı da içine alan, çok çeşitli ve çok boyutlu bir kapsayıcılıktadır. Kùltürler arası değışik özellikler gösterdiğinden içsel süreçlerle sıkı bir ilişki içindedir. Zorlayıcı davranışlar saldırganlığın bütününu oluşturur. Bir hareketin şiddet olarak değerdendirilebilmesi için, gerçekleştirilen davranışta kasıt bulunması, kötü bir niyetle yapılması, karşısındaki bireyin zarar görmesi, birey tarafından davranışın kötü niyetle yapıldığının düşünülmesi ve içinde yaşadığı toplumun kültürel özelliklerine aykırı olması, şiddet olarak kabul etmesi koşulları aranır.(7)

### **2.3.1. Şiddet Türleri**

2002 yılında hazırlanan “Şiddetin evrensel bir sağlık sorunu” olduğunu bildiren raporda Dünya Sağlık Örgütü şiddet tiplerinden bahsederken 3 kategoriye ayırmaktadır: 1. Kendine yönelik şiddet: 2. Kişiler arası şiddet: 3. Toplu şiddet.

Meclis Araştırma Komisyonu Raporu (2013)’nda ise şiddet; “*kişiyeye fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar vermesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini içeren toplumsal, kamusal ve özel alanda meydana gelen ekonomik, sosyal, fiziksel, psikolojik, sözel ve cinsel her türlü tutum ve davranış*” olarak tanımlanmaktadır(57). Meclis Araştırma Komisyonu Raporuna (2013) göre, şiddet türleri şu ekonomik, sosyal, fiziksel, psikolojik, sözel, cinsel(57).

#### **2.3.1.1. Kendine yönelik şiddet**

Kişinin kendi bedenine zarar vermeye yönelik yineleyici, istemli bir şekilde planlayarak gerçekleştirdiğı, intihar ya da sakat kalmayla sonuçlanan şiddet türüdür.

#### **2.3.1.2. Kişiler arası şiddet**

Kişiler arası şiddet, aile bireyleri arasında gerçekleşiyorsa aile içi şiddet veya toplumdaki bireyler arasında yani yakın çevresindeki bireyler ya da birbirini tanımayan bireyler arasında toplumsal şiddet olayları olarak açıklanabilir(57).

### **2.3.1.3. Toplu şiddet**

Toplu şiddet sosyal, politik ve ekonomik şiddet olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Sosyal şiddet toplumsal düzenin bozulmasına yönelik genellikle organize gruplar tarafından gerçekleştirilen, suç unsuru öğeler içeren şiddet türüdür. Terör eylemleri, adam kaçırmaya, suikastlar örnek olarak gösterilebilir. Politik şiddet devletlerarası savaşları, savaşlarda yaşanan çatışmaları, devlet veya büyük gruplarca gerçekleştirilen şiddet olaylarını içerir. Ekonomik şiddet geniş gruplar tarafından maddi kazanç içeren saldırıları kapsar(57).

### **2.3.1.4. Ekonomik şiddet**

Evin masraflarını karşılamamak, çalışan bireyin parasını elinden almak, aile bireylerinin çalışmasına izin vermemek, mal/ mülkünü kontrol etmek, vs(57).

### **2.3.1.5. Sosyal şiddet**

Yakın çevresi tarafından başkları önünde küçük düşürülmek, eksik yönlerini alay konusu etmek, kıskançlık, baskı yapmak, ev hapsi veya komşularıyla görüşmesini engellemek örnek sayılabilir(57).

### **2.3.1.6. Fiziksel şiddet**

Tokat atmak, vurmaya yeltenmek, tükürmek, yumruk atmak, itmek, saç çekiştirmek, tekme atmak, bıçak çekmek, yaralayıcı davranışlarda bulunmak, kemiklerini kırmak, duvara vurmaya, silahla yaralamak, öldürmek, vs(57).

### **2.3.1.7. Psikolojik şiddet**

Kişinin keyiften kaynaklı nedenlerle, işi ile doğrudan iletişimini koparması, asık suratlı olması, aile birelerinin kendilerini ifade etmesini, düşüncelerini açık ve rahat bir şekilde bildirmesini engellemek, ailesi ve arkadaş çevresi ile iletişim kurmasını engellemek, ailedeki bireylerin birbirlerine değer göstermemesidir(57).

### **2.3.1.8. Sözel şiddet**

Aşağılayıcı söylemlerde bulunmak, sürekli eleştirmek, suçlamak, küfür etmek, küçük düşürmek, hakaret içerikli ifadeler kullanmak, tehdit etmek kararlara katılımı engellemek, sesini yükselterek bağırarak, vs(57).

### **2.3.1.9. Cinsel şiddet**

Kişinin rızası olmadan cinsel ilişkiye, istemsiz çocuk sahibi olmaya zorlamak, sözlü taciz, başkalarıyla cinsel ilişkiye veya evlenmeye zorlamak, cinsel içerikli rahatsız edici davranışlar vs(57).

### **2.3.1.10. Oyuncu şiddet**

Şiddetin hastalık olarak nitelendirilmediği ve en normal halidir. Şiddetin herhangi bir yıkım amacı olmayan, nefret içermeyen, yıkıcılıkla güdülenmeyen, bunlardan ziyade hünerlerini gösterme gayretiyle uygulandığı durumlarda görürüz. Oyuncu şiddetin örneklerine, ilkel kabilelerin savaş oyunlarında, Budistler'in kılıçla gerçekleştirdikleri dövüş sanatı dahil birçok alanda görülebilir. Dövüş oyunlarının tümünde asıl amaç öldürmek değildir; sonuç olarak rakiplerinden bir tanesi ölmüş olsa dahi, hata rakibin yanlış pozisyonunda durmasına bağlı gelişen bir durum olarak değerlendirilir(8).

Amacı şiddet edimini oyunda aracı olarak görüp, bunu bir marifet gibi sunmaktır. Ancak ideal koşullarda oyuncu şiddette yok etme arzusunun bulunmadığını söylemek mümkün olacaktır. Asıl amaç hünerlerin sergilenmesi olduğundan kasıtsız bir saldırganlık ve yıkıcılığın gizlenmiş olabileceği göz ardı edilmektedir. (8).

### **2.3.1.11. Tepkisel şiddet**

Korku gerçek yada hayal, bilinçli yada bilinçsiz şekilde gerçekleşebilir. Tepkisel şiddetin amacı zarar vermek olmayıp, aksine korumaktır. Bu tür şiddet ölümün aksine yaşamaya hizmet eder. İmrenme ve kıskançlığın oluşturduğu bir düşmalık engellemeden kaynaklı şiddetle alakalıdır(8).

### **2.3.1.12. Dengeleyici şiddet**

Patolojik (hastalıklı) bir şiddet biçimi olan dengeleyici şiddet, savunmasız bir

insanda, güçsüzlüğün karşısına konan dengeleyici bir şiddet olarak tanımlanabilir. Savunmasızlıkla anlatılmaya çalışılan şudur: insan, onu yöneten doğa ve toplumun bir parçası olmasına karşılık, yalnızca koşulların nesnesi değildir. Mutlak tepkisizliğe katlanamayan insanların dünyayı değiştirmesi belirli sınırlar dahilinde sahip oldukları irade ve kapasiteyle mümkündür. Doğası gereği insan dünyada bir iz bırakarak değişime güdülenir çünkü sadece sadece dönüştürülmek ve değiştirilmeyi yeterli görmez(8).

Bu gereksinim, eski mağara çizimlerinde, her türlü sanat ve cinsellikte dile gelir. Tüm bunlar, insanın iradesini bir hedefe yöneltme ve hedefe ulaşınca kadar çaba sarfedip bunu sürdürme kapasitesinin sonucudur. Güçlerini bu şekilde kullanma kapasitesi güçlülüktür. Zayıflık, kaygı, güçsüzlük vb. nedenlerle insan edimde bulunamadığı zaman güçsüzdür ve acı çeker. Dengeleyici şiddet, kökleri güçsüzlükte yatan ve güçsüzlüğe karşı dengeleyici olan bir şiddet biçimidir. Yaratamayan insanda yok etme isteği doğar. Yaratırken de yok ederken basit bir varlık olarak kendi rolünü aşar(8).

### **2.3.1.13. Kana susamışlık**

Bu şiddet türüne göre hayvan gibi olup mantığın yükünden kurtulan insan kan akıtarak kendini canlı güçlü herkesten üstün ve eşsiz olarak görür(8).

### **2.3.2. Şiddet eğilimi**

Şiddet eğilimi, bireyin şiddete dair duygu, düşünce ve davranışlarından meydana gelmektedir. Bu kavram bireyin sadece şiddet davranışları ile sınırlı olmayıp; bir durumda şiddete yönelmek olabileceği gibi, şiddete başvurmanın doğru olduğu düşüncesi de şiddete yönelim anlamını taşımaktadır. Şiddet eğilimi; “*bilişsel düzeyde şiddete hazır bireyin şiddete yüklediği olumlu düşünceler bütünü*” olarak tanımlanabilir”(58).

#### **2.3.2.1. Ebeveyn eğitim durumlarının saldırganlık ve şiddet eğilimi üzerine etkisi**

Çocukların ebeveynleriyle olan ilişkilerinde doğduğu aile ortamı, ebeveynlerin kendi aralarındaki ilişkiler, çocuklarından beklentileri, ailenin sahip olduğu çocuk sayısı, çocuğun cinsiyeti ve diğer kardeşleriyle ilişkileri, çocuğun kişilik yapısı, ailenin sosyoekonomik durumu ve yaşadıkları toplumun kültürel yapısı vb. birçok faktör önemli rol alır(59).

Bandura, şiddet ve saldırganlığın sonradan kazanılmış ya da öğrenilmiş sosyal davranışlar olduğunu sosyal öğrenme kuramında savunmaktadır(3). Yine anne-babanın aldıkları eğitimin çocuklarını yetiştirmelerinde önemli bir etken olduğu söylenebilir(3). Dolayısıyla çocuklarda gözlemlenen şiddet davranışları, ebeveynlerinin onlara uyguladığı disiplin yöntemleri ve kurallarının bütünüyle yakından ilişkilidir(60).

Anne-babaların çocuklara rol model olmadaki önemi düşünüldüğünde çocukların aile içi şiddet durumlarından etkilenmedikleri savunulamaz. Bu noktada anne-baba eğitiminin öneminden söz edilmeden geçilemez. Arslan aile içi şiddet durumundan bahsederken şiddetin öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı sürecini vurgulamıştır. Arslan' a göre şiddet öncesi dönemde her iki cinsiyette de ilköğretimden itibaren insancıl ve bütüncül yaklaşımla, saygı ve sevgi anlayışına dayalı bir eğitim modülü benimsenmelidir(61)

Bu konuda 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da zemin hazırlanmış, 16. maddenin 6. bendinde “*İlköğretim ve ortaöğretim müfredatına, kadının insan hakları ve kadın erkek eşitliği konusunda eğitime yönelik dersler konulur.*” ifadesi yer almıştır(62). Bu bağlamda ders içeriklerinin gözden geçirilerek olumlu yönde davranış değişikliği oluşturacak şekilde hazırlanıp aynı zamanda yaşayarak öğrenme modelini temel alıp bilinçli ve tecrübeli anne-babalar yetiştirilmesi hedeflenmelidir(61).

Bandura, küçük yaşlardan itibaren saldırgan ve şiddet eğilimli davranışlara maruz kalan çocuklarda görülen saldırganlığın ileriki yaşamlarında öğrenilmiş davranışlar olarak sürdürüldüğünü belirtirken, anne-babanın davranışlarının ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yaşadıkları toplumun özelliklerinin yanı sıra, anne-babanın eğitiminin de kesinlikle önemli bir etken olduğu söylenebilir(3). Bu açıdan bakıldığında, bazı önemli araştırmalara konu olan saldırgan ve şiddet eğilimli davranışlar için anne-baba faktörünün göz ardı edilemeyeceği düşünülmektedir.

Konu ile ilgili çalışmaların neticesinde, bakım verenlerin (anne, baba, bakıcı vs.) eğitim düzeyleri lise ve üstü olan çocuklar diğer çocuklarla karşılaştırıldığında daha az disiplin ve davranışsal sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir(63)

### **2.3.2.2.Kardeş sayısının saldırganlık ve şiddet üzerine etkisi**

Ailelerin çocuk sayısı, çocukların kendini ifade etme ve savunabilmesi, duyarlı yetiştirilmesi, paylaşımcı olması, olumlu kişilik özellikleri kazanmaları bakımından önemlidir. Çocuklara güzel ve yeterli imkânlar sunmak, kimliklerinin iyi oluşturulmasını sağlamak yani iyi bir birey olarak yetiştirmek için ailenin sahip olduğu çocuk sayısı önemlidir. Fazla sayıda çocuğa sahip olmak ebeveynleri psikolojik, sosyal ve maddi açıdan yorar. Hepsine ayrı zaman veya para ayırmakta sorun yaşanabilir. Dolayısıyla ailenin ekonomik sıkıntı çekmelerine ve her birine yeteri kadar ilgi göstermelerinde güçlükler yaşamalarına sebebiyet verebilir(64).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün, yaptığı araştırmaya göre, "Ailenin sosyoekonomik durumu ve kültürel yapısı sosyal gösterge olarak kullanılabilir. Dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilen sosyoekonomik ve kültürel düzeyi düşük olan ailelerde şiddet içeren davranışların sık görüldüğü belirlenmiştir". Sosyal ve ekonomik bir gösterge olarak da kullanılan çok sayıda çocuğa sahip olan ailelerde büyüyen çocuklarda yüksek oranda şiddete eğilimli oldukları tespit edilmiştir(65).Sonuç olarak komisyonun yayınladığı rapordan, ülkemizde yapılan benzer araştırmalardan, yine Araştırma Komisyonunun ortaöğretim öğrencileri ve çocuk ıslah evlerinde bulunan çocukları dahil ederek yaptığı araştırmalardan elde edilen verilere göre;

Ailenin sosyoekonomik durumu ve kültürel yapısı sosyal gösterge olarak kullanılabilir. Dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilen sosyoekonomik ve kültürel düzeyi düşük olan ailelerde şiddet içeren davranışların sık görüldüğü belirlenmiştir. Bu tür ailelerde büyüyen çocukların da şiddete eğilimli oldukları tespit edilmiştir. Bir başka sosyal göstergelerden olan ailedeki çocuk sayısının fazla olması da bu ailedeki çocukların şiddet davranışlarını sıkça sergiledikleri gözlenmiştir.

- Ailenin düşük gelir düzeyi de şiddetin davranışlarının sık görülmesinde önemli faktörlerdendir.

- Kente göç etmek durumunda kalan ailelerin çocuklarında da köydekinden farklı bir sosyo-ekonomik yapıya sahip olan kente uyum sorunlarına bağlı olarak şiddet davranışlarında artış görülebilir.

- Ailede kötü alışkanlıkların varlığı, sosyal çevreyle ilişkilerin olmaması ve stresli bir yaşam tarzı da şiddetin sıklığını arttırmaktadır.

- Aile bireylerinde psikososyal bozukluk olması ve buna bağlı aile içi sorunlar yaşanması da şiddet eğilimini artırır.

- Yeterli donanıma sahip olmayan ebeveynlerin çocuklarıyla iletişim sorunu ve disiplin sağlamada ciddi sorunlarla karşılaştıklarında, çocukların şiddete maruz kalmaları söz konusu olabilir. Sorun çözme ve analitik düşünme kabiliyetleri de gelişmeyen bu gençler şiddet içeren davranışlara sıkça başvurmaktadırlar.

- Çocukluk döneminde içinde buldukları ortamdan şiddet öğrenen çocuklar ileride şiddet eğilimlerinin fazla olduğu gözlenmiştir.

- Ebeveynler arasındaki ilişkinin olumsuz olması çocuklara şiddet davranışı gösterilmesine neden olabilmektedir.

- Genç anne-babaların hayat tecrübelerinin yetersiz olması, çocuklarıyla doğru

ilişki kurmada zorluklar yaşamaları ve disiplin konusunda şiddete başvurmalarına sebep olmaktadır.' sonuçlarının elde edildiğini söyleyebiliriz(65).

#### **2.4.Saldırganlığın Sporsal Alandaki Yansıması**

Saldırganlık kavramı spor açısından ele alındığında, saldırının hangi kasıt ve amaçla yapıldığı ve saldırının yöneldiği hedef olmak üzere iki önemli noktaya dikkat çekilmelidir. Mücadele gerektiren sporlarda rekabetin üst seviyededir. Buna ek olarak seyircilerin de bulunduğu karşılaşmalarda saldırganlık için uygun bir ortam hazırlanmış olur. Sporda niyet ve kasıt önemlidir. Karşılaşmalardaki saldırganlığın sınırlarını, ilgili spor dalının kuralları belirler. Yani rakibe zarar veren her davranış saldırganlık olarak nitelendirilmez(44).

##### **2.4.1. Saldırganlık ve spor ilişkisi**

Sporda saldırganlık bir deşarj yöntemidir. Rakibini mağlup etme amacıyla bir dizi hareket yaptırıcı anlamında kullanılan faktörler teşvik ediliyor. Bu yolla saldırganlığın tatmini gerçekleşiyor. Normalde toplum içerisinde yasak olan saldırgan davranışlar spor yoluyla normalleşebiliyor. Bireylerde otoriteye karşı isyan, yapılan baskılara razı gelmeme yerine müsabakalarda hırslı ve saldırganlık içeren hareketlerde bulunmakta ve cezalandırmaktan haz duymaktadırlar. Bu bireyler spor yaparak rakiplerini mağlup ederek zihinsel ve bedensel olarak tatmin olabilmektedirler. Bazı bireylerde saldırganlık hislerini arttırdığını düşünmektedirler(66).

Günümüzde spordan bahsedilirken, çoğunlukla saldırganlığı ortadan kaldırma ve öfke patlamalarını azaltmada yardımcı olduğundan bahsedilir. Ancak bunun tersi olarak da spor müsabakalarında saldırgan davranışların sıklığının ve şiddetinin giderek arttığı gözlenmektedir(67). Saldırganlığı öne çıkaran nedenlerden biri de istenilen şeylerin yolunda gitmemesi veya engele takılmasıdır. Saldırgan tutum, engellenme duygusuna yapılan etkiye tepki olarak nitelendirilebilir. Saldırgan davranışlardan bazıları engellenme olgusunu ortaya çıkaran durumun ortadan kalkması içine yapılırken, bazen de ters tepki vererek daha da kötüye gitmesine neden olur(68).

##### **2.4.2. Sporda saldırganlığın nedenleri**

Spor müsabakaları ve müsabakaların gerçekleştiği koşullar, saldırganlığı göstermek için uygun bir temel oluşturabilir. Lakin, rakibini zarara uğratmaya yönelik her davranış, saldırganlık olarak tanımlanamaz. Spor müsabakalarındaki saldırganlık sınırlarını, ilgili sporun kuralları ve yapılan hareketin sebebi belirler(69).



Sportif açıdan bakıldığında üzerine itina ile değinilmesi gerekli iki nokta hemen kendini hissettirir. İlki saldırının hangi kasıtle gerçekleştirildiği ve bu saldırının amacı ile alakalıdır. Öteki husus ise saldırının yönelmiş olduğu hedefdir. Sporcunun yaptığı spor branşına has kuralları aşması, rakibine zarar verme maksadı ve arzusuyla dolu bir davranış eğilimi göstermesidir. Sporda saldırganlık müsabaka sırasında rakibe veya hakeme karşı acı çektirmek veya onu kızdırmak için söylemler işaret, beden dili davranışlarıyla ya da alay etme şeklinde gerçekleşebilir. Bahsettiğimiz bu durum sözlü saldırganlığa örnektir. Saldırganlık, öfke, düşmanlık, korku gibi birçok duyguyu ifade etmek için başvurulan davranış biçimidir. İşaretlerle saldırganlık, yumrukla, tenis raketiyle vb. aletlerle rakibi tehdit etmeyi kapsar. Bakışlarla ya da bir çeşit el kol hareketleri ile de bu tür saldırganlıklar gerçekleşebilir. Sporun her dalında bu tür saldırganlık çeşitlerine denk gelebiliriz(70).

Yapılan sporun içeriğine göre saldırganlık farklı şekillerde değerlendirilebilmektedir. Güreş müsabakası esnasında sporcuların uyguladığı elense çekme hareketini hentbolda uygulamak söz konusu olamaz. Bir boks karşılaşmasında oyun kuralları dahilinde rakibi yumruklamak, başka bir branşta yapılması ceza unsurudur. Saldırganlığın görülme olasılığı beden temasının artmasıyla doğru orantılı olarak artmaktadır. Buna göre sporsal etkinlikleri beden temasına maruz kalma olasılığına göre sınıflandırabiliriz. İlk grupta, saldırgan davranışların ortaya çıkmasında en uygun koşullar olduğu bireysel mücadele sporlarından bahsedilebilir. Yakın mesafe beden temasına maruz kalmak, boks, güreş, judo, taekwondo vb. branşların doğasında vardır. Bu yüzden kolaylıkla saldırganlık olarak nitelendirilebilecek davranışlar da bu tür spor dallarında sıkça görülmektedir. İkinci grupta ise topla oynanmasına rağmen belirli sınırlar içerisinde beden temasına maruz kalınan futbol, hentbol, basketbol vb. takım kurularak oynanan branşlar yer alır. Voleybol, atletizm, tenis, bisiklet ve golf gibi sporlar üçüncü gruba dahildir. Herhangi bir beden teması söz konusu olmaması elbette ki bu sporlarda saldırganlık davranışlarıyla karşılaşmayacağımız anlamına gelmez. Atletizm koşusunda rakibini formasından çekme, bisiklet yarışında dengesini kaybettirip rakibini düşürme bazı bireysel sporlarda rastlanabilen vücut teması olmayan saldırganlık davranışlarına örnektir(48).

### **2.4.3. Sporda Saldırganlık ve Performans**

Aoyagi ve Portenga'ya göre sporda performans-verimlilikle sonuçlanan, kişinin bilgi, beceri ve yeteneklerini gösterme süreci olarak ifade edilmektedir(72).

Spor performansa dayalı bir iş olduğu için, oyuncuların işlerini yaparken gösterdikleri çaba, bir tutkunun göstergesidir ve bu tutkulu performans, kişinin işine olan zihinsel ve duygusal yakınlığını devam ettiren bir güçtür(72).

Tüm paydaşları ile birlikte bir spor takımının başlıca amacı, en iyi performansı ortaya koyup, sezon sonu başarıya ulaşmaktır. Spor takımlarının hedeflenen sonuçlara ulaşması, sporcuların ortaya koydukları performansları ile direk olarak bağlantılıdır. Fiziksel performansı arttırmak için, sporcuların motor becerilerinin gelişmesi için yapılacak antrenmanlarda önem arz eder(73). Sporda yüksek seviyede performans gerçekleştirebilmenin yolu, fiziksel faktörlerin yanı sıra psikolojik faktörlerinde göz ardı edilmemesine bağlıdır.(74)



## 3.GEREÇ VE YÖNTEM

### 3.1.Evren ve Örneklem

Araştırma Evrenini, 2018-2019 yılları arasında İzmir İl'indeki profesyonel liglerde mücadele eden sporcuların tamamıdır.

Araştırma Örneklemini, 2018-2019 yılları arasında İzmir İl'indeki profesyonel liglerde mücadele eden futbol, basketbol, voleybol, hentbol branşlarından tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen, 4 branşın 158 profesyonel sporcusu oluşturmuştur.

Örneklemini oluşturan branşların isimleri ve anketi cevaplayan sporcuların sayıları aşağıdaki şekildedir.

1.Futbol(N=46) 2.Basketbol (N=38) 3.Volebol (N=29) 4.Hentbol (N=45)

### 3.2.Veriler Toplama Araçları

Bu araştırmada, verileri toplamak amacıyla İpek İLTER (Kiper) tarafından geliştirilen 30 soru içeren 'Saldırganlık Envanteri'(Ek 1) ve araştırmacı tarafından oluşturulan 10 sorudan oluşan 'Kişisel Bilgi Formu'(Ek 2) kullanılmıştır.

### 3.3.Saldırganlık Envanteri

İpek İLTER (Kiper) (1) tarafından geliştirilen saldırganlık envanteri 7'li likert tipindedir. Her bir alt boyutu 10 soru ile belirlenmiş yıkıcı saldırganlık, atılganlık ve edilgen saldırganlık olmak üzere üç alt boyutu içermektedir. Envanter toplamda 30 maddeden oluşmaktadır.

Yıkıcı saldırganlık alt boyutuna ait maddeler; 1,2,3,13,14,15,22,23,24,29,

Atılganlıkla alt boyutuna ait maddeler ; 4,5,6,10,11,12,19,20,21,28,

Edilgen saldırganlık alt boyutuna ait maddeler ; 7,8,9,16,17,18,25,26,27,30'dur.

Sorular 'bana hiç uymuyor =-3', 'bana biraz uymuyor =-2', 'bana uymuyor =-1', 'kararsızım=0', 'bana uyuyor =+1', 'bana biraz uyuyor =+2', 'bana çok uyuyor =+3' şeklinde puanlandırılmaktadır. Tüm sorulara 'bana hiç uymuyor' cevabını veren sporcu -30, 'bana çok uyuyor' cevabını veren sporcu ise +30 puan almaktadır. Ancak - (eksi) ve 0 (sıfır) puanlar istatistiksel analizde kullanılmayacağından her bir alt boyutun toplam puanına 31 sayısı ilave edilerek puan hesaplaması yapılmıştır. Böylece her bir alt boyuttan alınan en düşük puan 1, en yüksek puan 61 olmaktadır. Her bir alt boyutun

toplam puanlarının birleştirilerek değerlendirilmesiyle de genel saldırganlık puanı hesaplanmıştır.

Bu araştırma için yapılan güvenirlik çalışmasında envanterin ‘Yıkıcı Saldırganlık’ alt boyutuna ait Cronbach’s alfa iç tutarlılık katsayısı 0.779; ‘Atılganlık’ alt boyutuna ait Cronbach’s alfa iç tutarlılık katsayısı 0.782, ‘Edilgen Saldırganlık’ alt boyutuna ait Cronbach’s alfa iç tutarlılık katsayısı 0.778 olarak bulunmuştur. Envanterin tümüne ilişkin elde edilen iç tutarlılık katsayısı ise 0.813 olarak hesaplanmıştır.

### **3.4.Verilerin Analizi**

Yapılan çalışmada veri toplama araçlarından elde edilen verilerin istatistiksel olarak değerlendirilmesinde SPSS 22.00 istatistik programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin normallik testleri Kolmogorov- Smirnov test ile incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre verilerin normal şekilde dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Verilerin analizinde yüzde, frekans, iki alt gruplu karşılaştırmalar için Independent Sample T testi, üç ve daha fazla alt gruplu değişken karşılaştırmaları için varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonucunda (ANOVA) anlamlılıkların kaynağını belirlemek üzere varyansların yapısının homojen olmasından dolayı Tukey HSD oklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

## 4.BULGULAR

Bu bölümde “Saldırganlık Envanteri” ile araştırmacının hazırladığı “Kişisel Bilgi Formu”ndan toplanan verilerin analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

### 4.1. Katılımcıların Demografik Değişkenlerinin Betimleyici İstatistikleri

Bu bölümde araştırmaya katılan sporcuların demografik değişkenleri incelenip “Kişisel Bilgi Formu”na verdikleri yanıtlardan elde edilen puanların betimsel istatistikleri ve verilerin analizi sonrası ortaya çıkan bulguların sonuçlarına yer verilmiştir. Bulguların tümü çizelgeler şeklinde sunulmuş ve çizelgelere ilişkin yorumlamalar yapılmıştır.

### 4.2. Araştırmaya Katılan Sporcuların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımları

**Tablo 4.1:** Araştırmaya Katılan Sporcuların Yaş Değişkenine İlişkin Dağılımı

<i>Yaş (n=158)</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
18-25	109	69
26-35	44	27.8
36 ve üzeri	5	3.2
<b>Toplam</b>	<b>158</b>	<b>100.0</b>

Araştırmaya katılan sporcuların yaş analizinde büyük çoğunluğunun (% 69, n=109) 18-25 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir.

**Tablo 4.2:** Araştırmaya Katılan Sporcuların Boy Değişkenine İlişkin Dağılımı

<i>Boy(m) (n=158)</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
1.65-1.80	26	16.5
1.81-1.90	67	42.4
1.91-2.10	65	41.1
<b>Toplam</b>	<b>158</b>	<b>100.0</b>

**Tablo 4.3:** Araştırmaya Katılan Sporcuların Kilo Değişkenine İlişkin Dağılımı

<i>Kilo (kg)</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
63-80	61	38.6
81-100	80	50.6
101-140	17	10.8
<b>Toplam</b>	<b>158</b>	<b>100.0</b>

**Tablo 4.4:** Araştırmaya Katılan Sporcuların Branşlara Göre Dağılımı

<b>Branş (n=158)</b>	<b>n</b>	<b>%</b>
<i>Futbol</i>	46	29.1
<i>Basketbol</i>	38	24.1
<i>Voleybol</i>	29	18.4
<i>Hentbol</i>	45	28.5
<b>Toplam</b>	<b>158</b>	<b>100.0</b>

**Tablo 4.5:** Araştırmaya Katılan Sporcuların Eğitim Değişkenine İlişkin Dağılımı

<b>Eğitim durumu (n=158)</b>	<b>n</b>	<b>%</b>
<i>Ortaokul</i>	2	1.3
<i>Lise</i>	50	31.6
<i>Üniversite</i>	103	65.2
<i>Diğer</i>	3	1.9
<b>Toplam</b>	<b>158</b>	<b>100.0</b>

Araştırmaya katılan sporcuların büyük çoğunluğu %65.2(n=103)'si üniversite mezunudur.

**Tablo 4.6:** Araştırmaya Katılan Sporcuların Branşlara Göre Eğitim Durumu Dağılımı

<b>Branş</b>	<b>Eğitim durumu</b>	<b>n</b>	<b>%</b>
<i>Futbol</i>	İlkokul	-	-
	Ortaokul	2	4.3
	Lise	22	47.8
	Üniversite	22	47.8
	Diğer	-	-
<i>Basketbol</i>	İlkokul	-	-
	Ortaokul	-	-
	Lise	4	10.5
	Üniversite	33	86.8
	Diğer	1	2.6
<i>Voleybol</i>	İlkokul	-	-
	Ortaokul	-	-
	Lise	10	34.5
	Üniversite	18	62.1
	Diğer	1	3.4
<i>Hentbol</i>	İlkokul	-	-
	Ortaokul	-	-
	Lise	14	31.1
	Üniversite	30	66.7
	Diğer	1	2.2
<b>Toplam</b>		<b>158</b>	<b>100.0</b>

Araştırmada yer alan sporcuların branşlara ilişkin eğitim durumu dağılımları incelendiğinde futbolcuların büyük çoğunluğu lise veya üniversite mezunu, diğer branşlarda ise büyük çoğunluğunun üniversite mezunu oldukları tespit edilmiştir.

### 4.3. Ölçme Aracından Elde Edilen Verilere İlişkin Bulgular

Yapılan normallik testlerinde, futbolcuların saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık toplam puanlarının normal dağılım göstermesi sebebiyle parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir.

**Tablo 4.7:** Sporcuların oynadıkları branş değişkenine göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi(ANOVA) Test Sonuçları

Alt Boyut	Branş	N	ort ± ss	F	p
Atılğanlık	Futbol*	46	43.52 ± 9.35	3.206	<b>0.025</b>
	Basketbol	38	47.10 ± 7.41		
	Voleybol*	29	49.79 ± 8.30		
	Hentbol	45	46.06 ± 9.38		
Yıkıcı Saldırganlık	Futbol	46	26.26 ± 10.10	1.591	0.194
	Basketbol	38	26.55 ± 8.88		
	Voleybol	29	30.75 ± 12.66		
	Hentbol	45	29.24 ± 10.02		
Edilgen Saldırganlık	Futbol	46	23.45 ± 10.41	1.873	0.136
	Basketbol	38	22.65 ± 8.21		
	Voleybol	29	28.13 ± 13.28		
	Hentbol	45	25.55 ± 9.85		
Genel Saldırganlık	Futbol	46	93.23 ± 19.37	3.999	<b>0.009</b>
	Basketbol	38	96.31 ± 16.29		
	Voleybol	29	108.68 ± 22.78		
	Hentbol	45	100.86 ± 20.67		

(ort: aritmetik ortalama. ss: standart sapma. F: varyans analizi sonucu.)

\*atılğanlık alt boyutunda  $p < 0.05$  olduğundan ileri analiz Tukey testi yapılmıştır (Tukey: 0.015).

Tablo 4.7’de, sporcuların saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının branş durumuna göre farkının anlamlı olup olmadığını gösteren varyans analizi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre atılğanlık ( $F = 3.206$ ;  $p < 0.05$ ) alt boyut ve genel saldırganlık puan ortalamalarındaki ( $F = 3.999$ ;  $p < 0.05$ ) farklılaşmanın 0.05 düzeyinde anlamlı olduğu, edilgen saldırganlık ( $F = 1.873$ ;  $p > 0.05$ ), ve yıkıcı

saldırıcılığın (  $F=1.591$ ;  $p>0.05$ ) anlamsız olduğu görülmüştür. Anlamlı bulunan atılganlık düzeyinde futbol ile voleybol arasında anlamlı bir fark vardır.

**Tablo 4.8:** Sporcuların eğitim değişkenine göre saldırıcılık alt boyutları ve genel saldırıcılık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi(ANOVA) Test Sonuçları

Alt Boyut	Eğitim	n	ort ± ss	F	p
Atılganlık	Ortaokul	2	47.00 ± 19.79	1.552	0.203
	Lise	50	44.02 ± 10.17		
	Üniversite	103	47.31 ± 8.00		
	Diğer	3	47.00 ± 8.71		
Yıkıcı Saldırıcılık	Ortaokul	2	20.00 ± 16.97	0.795	0.498
	Lise	50	28.38 ± 10.95		
	Üniversite	103	28.16 ± 10.08		
	Diğer	3	21.66 ± 8.08		
Edilgen Saldırıcılık	Ortaokul	2	28.50 ± 13.43	0.346	0.792
	Lise	50	23.66 ± 10.08		
	Üniversite	103	25.09 ± 10.79		
	Diğer	3	27.00 ± 2.64		
Genel Saldırıcılık	Ortaokul	2	95.50 ± 10.60	0.597	0.618
	Lise	50	96.06 ± 22.28		
	Üniversite	103	100.57 ± 19.63		
	Diğer	3	95.66 ± 11.15		

(ort: aritmetik ortalama. ss: standart sapma. F: varyans analizi sonucu.)

Tablo 4.8’de, sporcuların saldırıcılık alt boyutları ve genel saldırıcılık puan ortalamalarının eğitim durumuna göre farkının anlamlılık düzeyini gösteren varyans analizi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre atılganlık ( $F=1.552$ ;  $p>0.05$ ), yıkıcı saldırıcılık ( $F=0.795$ ;  $p>0.05$ ), edilgen saldırıcılık ( $F=0.346$ ;  $p>0.05$ ), alt boyut ve genel saldırıcılık toplam puan ortalamalarındaki ( $F=0.597$ ;  $p>0.05$ ) farklılaşmanın 0.05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmüştür.



**Tablo 4.9:** Sporcuların annenin eğitim durumuna göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi(ANOVA) Test Sonuçları

Alt Boyut	Anne Eğitim	N	ort ± ss	F	p
Atılganlık	İlkokul	28	45.21 ± 8.53	2.601	<b>0.038</b>
	Ortaokul	29	44.75 ± 8.96		
	Lise*	61	45.11 ± 9.64		
	Üniversite*	34	50.52 ± 6.76		
	Diğer	6	45.83 ± 9.04		
Edilgen Saldırganlık	İlkokul	28	24.60 ± 7.72	0.427	0.789
	Ortaokul	29	25.20 ± 11.93		
	Lise	61	24.62 ± 9.67		
	Üniversite	34	23.70 ± 11.86		
	Diğer	6	29.66 ± 15.06		
Yıkıcı Saldırganlık	İlkokul	28	28.28 ± 9.77	0.235	0.918
	Ortaokul	29	29.34 ± 12.10		
	Lise	61	27.26 ± 9.16		
	Üniversite	34	28.23 ± 11.27		
	Diğer	6	26.50 ± 13.57		
Genel Saldırganlık	İlkokul	28	98.10 ± 17.35	0.438	0.781
	Ortaokul	29	99.31 ± 23.16		
	Lise	61	97.00 ± 20.08		
	Üniversite	34	102.47 ± 20.52		
	Diğer	6	102.00 ± 23.43		

(ort: aritmetik ortalama. ss: standart sapma. F: varyans analizi sonucu.)

\* atılganlık alt boyutunda  $p < 0.05$  olduğundan ileri analiz Tukey testi yapılmıştır (Tukey: 0.035).

Tablo 4.9’da, sporcuların saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının annenin eğitim durumuna göre farkının anlamlı olup olmadığını gösteren varyans analizi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre edilgen saldırganlık ( $F=0.789$ ;  $p>0.05$ ), yıkıcı saldırganlık ( $F=0.235$ ;  $p>0.05$ ), alt boyut ve genel saldırganlık toplam puan ortalamalarındaki ( $F=0.438$ ;  $p>0.05$ ) farklılaşmanın anlamlı olmadığı, atılganlık alt boyunun ( $F =0.038$ ;  $p<0.05$ ) anlamlı olduğu söylenebilir. Atılganlık alt boyutunda hangi değişkenler arasında anlamlı bir fark olduğunu bulmak için Tukey HSD

testi yapılmış, test sonucunda anne eğitiminde üniversite ve lise arasında anlamlı olduğu görülmüştür. Annenin eğitim seviyesi üniversite olan sporcu, annenin eğitim seviyesi lise olan sporcuyla karşılaştırıldığında daha atılgandır.

**Tablo 4.10:** Sporcuların babasının eğitim durumuna göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi(ANOVA) Test Sonuçları

Alt Boyut	Baba Eğitim	n	ort ± ss	F	p
Atılganlık	İlkokul	24	46.45 ± 8.67	4.611	<b>0.02</b>
	Ortaokul*	41	43.21 ± 8.92		
	Lise	48	45.89 ± 9.75		
	Üniversite*	42	50.23 ± 6.28		
	Diğer	3	36.33 ± 8.96		
Edilgen Saldırganlık	İlkokul	24	23.16 ± 9.53	0.757	0.555
	Ortaokul	41	26.02 ± 10.55		
	Lise	48	24.29 ± 9.78		
	Üniversite	42	25.38 ± 11.50		
	Diğer	3	17.00 ± 13.85		
Yıkıcı Saldırganlık	İlkokul	24	26.70 ± 10.62	0.663	0.619
	Ortaokul	41	29.31 ± 9.97		
	Lise	48	28.39 ± 9.64		
	Üniversite	42	27.54 ± 11.38		
	Diğer	3	20.66 ± 13.86		
Genel Saldırganlık	İlkokul	24	96.33 ± 21.20	1.773	0.148
	Ortaokul	41	98.56 ± 19.41		
	Lise	48	98.58 ± 18.44		
	Üniversite	42	103.16 ± 21.05		
	Diğer	3	74.00 ± 34.39		

(ort: aritmetik ortalama. ss: standart sapma. F: varyans analizi sonucu.)

\*atılganlık alt boyutunda  $p < 0.05$  olduğundan ileri analiz Tukey testi uygulanmıştır (Tukey: 0.02).

Tablo 4.10’da sporcuların saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının babanın eğitim durumuna göre farkının anlamlı olup olmadığını gösteren varyans analizi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre edilgen saldırganlık (  $F=0.789$ ;  $p > 0.05$ ), yıkıcı saldırganlık (  $F=0.235$ ;  $p > 0.05$ ), alt boyut puan

ortalamalarındaki ve genel saldırganlık toplam puan ortalamalarındaki ( $F=0.438$ ;  $p>0.05$ ) 0.05 düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını, atılğanlık alt boyunun ( $F =0.038$ ;  $p<0.05$ ) anlamlı olduğunu göstermiştir. Anlamlı bulunan atılğanlık alt boyutunda hangi değişkenler arasında anlamlı bir fark olduğunu bulmak için Tukey testi yapılmış, test sonucunda babanın eğitiminde üniversite ve ortaokul arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Babanın eğitim durumu üniversite olan sporcu, babanın eğitim durumu ortaokul olan sporcuya göre daha atılğandır.

**Tablo 4.11:** Anne/babanın kardeşler arasında ayrımcılık yapıp yapmadığına göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin t Test Sonuçları

	Kardeşler arasında ayrımcılık	N	ort $\pm$ ss	t	P
Atılğanlık	Evet	8	41.12 $\pm$ 6.19	-1.797	0.074
	Hayır	145	46.87 $\pm$ 8.92		
Edilgen Saldırganlık	Evet	8	27.37 $\pm$ 9.97	0.829	0.408
	Hayır	145	24.23 $\pm$ 10.45		
Yıkıcı Saldırganlık	Evet	8	26.37 $\pm$ 8.87	-0.373	0.709
	Hayır	145	27.78 $\pm$ 10.47		
Genel Saldırganlık	Evet	8	94.87 $\pm$ 20.29	-0.538	0.592
	Hayır	145	98.89 $\pm$ 20.60		

(ort: aritmetik ortalama. ss: standart sapma. F: varyans analizi sonucu.)

Tablo 4.11’de ayrımcılık değişkeninin saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarına göre farkının anlamlı düzeyde olup olmadığını gösteren t testi analizi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre atılğanlık ( $p>0.05$ ), yıkıcı saldırganlık ( $p>0.05$ ), edilgen saldırganlık ( $p>0.05$ ), alt boyut puan ortalamalarındaki ve genel saldırganlık toplam puan ortalamalarındaki ( $p>0.05$ ) farklılaşmanın 0.05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermiştir.

**Tablo 4.12:** Ailedeki çocuk sayısına göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü varyans analizi(ANOVA) Test Sonuçları

Alt Boyut	Çocuk Sayısı	n	ort ± ss	F	P
Atılganlık	1	25	47.36 ± 10.97	0.272	0.928
	2	76	46.38 ± 8.91		
	3	36	46.02 ± 6.26		
	4	5	44.80 ± 12.31		
	5 ve daha çok	15	44.53 ± 10.60		
Edilgen Saldırganlık	1	25	23.00 ± 9.13	0.306	0.909
	2	76	24.59 ± 10.30		
	3	36	25.63 ± 11.83		
	4	5	23.20 ± 11.14		
	5 ve daha çok	15	26.26 ± 10.86		
Yıkıcı Saldırganlık	1	25	28.84 ± 7.85	0.187	0.967
	2	76	27.36 ± 10.26		
	3	36	28.80 ± 12.01		
	4	5	26.80 ± 14.92		
	5 ve daha çok	15	28.00 ± 10.35		
Genel Saldırganlık	1	25	99.20 ± 14.10	0.187	0.967
	2	76	98.34 ± 21.13		
	3	36	100.47 ± 3.27		
	4	5	94.80 ± 26.87		
	5 ve daha çok	15	98.80 ± 17.40		

(ort: aritmetik ortalama. ss: standart sapma. F: varyans analizi sonucu.)

Tablo 4.12’de, sporcuların saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının ailedeki çocuk sayısına göre farkının anlamlı düzeyde olup olmadığını gösteren varyans analizi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre atılganlık (F =0.272; p>0.05), yıkıcı saldırganlık ( F=0.187; p>0.05), edilgen saldırganlık (F=0.306; p>0.05), alt boyut puan ortalamalarındaki ve genel saldırganlık toplam puan ortalamalarındaki (F=0.187; p>0.05) farklılaşmanın 0.05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermiştir.

**Tablo 4.13:** Milli takımda oynama durumuna göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin t Test Sonuçları

Alt Boyut	Milli takım	n	x	t	P
Atılğanlık	Evet	63	46.3175	-0.299	0.765
	Hayır	85	46.7529		
Edilgen Saldırganlık	Evet	63	24.6032	-0.245	0.807
	Hayır	85	25.0353		
Yıkıcı Saldırganlık	Evet	63	27.7619	-0.185	0.854
	Hayır	85	28.0824		
Genel Saldırganlık	Evet	63	98.6825	-0.344	0.731
	Hayır	85	99.8706		

(ort: aritmetik ortalama. ss: standart sapma. t: t testi sonucu.)

Tablo 4.13'te, milli takımda oynama durumuna göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarına göre farkının anlamlı düzeyde olup olmadığını gösteren t testi analizi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre atılğanlık ( $p>0.05$ ), yıkıcı saldırganlık ( $p>0.05$ ), edilgen saldırganlık ( $p>0.05$ ), alt boyut puan ortalamalarındaki ve genel saldırganlık toplam puan ortalamalarındaki ( $p>0.05$ ) farklılaşmanın 0.05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermiştir.

**Tablo 4.14:** Düzenli kitap okuma durumuna göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin t Test Sonuçları

Alt Boyut	Kitap okuma	N	ort $\pm$ ss	t	P
Atılğanlık	Evet	70	47.95 $\pm$ 7.63	2.196	0.030
	Hayır	87	44.83 $\pm$ 9.70		
Edilgen Saldırganlık	Evet	70	23.42 $\pm$ 9.68	-1.269	0.206
	Hayır	87	25.54 $\pm$ 10.87		
Yıkıcı Saldırganlık	Evet	70	26.18 $\pm$ 9.97	-1.868	0.064
	Hayır	87	29.25 $\pm$ 10.42		
Genel Saldırganlık	Evet	70	97.57 $\pm$ 17.77	-0.638	0.524
	Hayır	87	99.63 $\pm$ 21.81		

(ort: aritmetik ortalama. ss: standart sapma. T: testi sonucu.)

Tablo 4.14'te, kitap okuma değişkenine göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarının farkının anlamlılık düzeyini gösteren t testi analizi

sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre yıkıcı saldırganlık ( $p>0.05$ ), edilgen saldırganlık ( $p>0.05$ ) alt boyut puanı ortalaması ve genel saldırganlık toplam puan ortalamalarındaki ( $p>0.05$ ) farklılaşmanın anlamlı olmadığını, atılgenlik alt boyutunun ( $p<0.05$ )  $p=0.05$  düzeyde anlamlı olduğunu göstermiştir. Düzenli kitap okuyanlar düzenli kitap okumayanlara göre daha atılgenlidir.

**Tablo 4.15:** Bedensel şiddete uğrama durumuna göre saldırganlık alt boyutlarına ve genel saldırganlık puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin t Test Sonuçları

Alt Boyut	Şiddete uğrama	N	ort ± ss	t	P
Atılgenlik	Evet	23	47.65 ± 9.14	0.870	0.385
	Hayır	132	45.88 ± 8.95		
Edilgen Saldırganlık	Evet	23	22.82 ± 9.81	-0.870	0.386
	Hayır	132	24.85 ± 10.41		
Yıkıcı Saldırganlık	Evet	23	28.17 ± 10.28	0.161	0.872
	Hayır	132	27.80 ± 10.18		
Genel Saldırganlık	Evet	23	98.65 ± 16.72	0.024	0.981
	Hayır	132	98.54 ± 20.35		

(ort: aritmetik ortalama. ss: standart sapma. t: testi sonucu.)

Tablo 4.15'te, şiddet değişkenine göre saldırganlık alt boyutları ve genel saldırganlık puan ortalamalarına göre farkının anlamlı düzeyde olup olmadığını gösteren t testi analizi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre atılgenlik ( $p>0.05$ ), yıkıcı saldırganlık ( $p>0.05$ ), edilgen saldırganlık ( $p>0.05$ ), alt boyut puan ortalamalarındaki ve genel saldırganlık toplam puan ortalamalarındaki ( $p>0.05$ ) farklılaşmanın 0.05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermiştir.

## 5.TARTIŞMA

1.Sporcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamasının branş değişkenine göre fark bulunup bulunmadığına tablo 4.7’de bakılmıştır. Yapılan analizler neticesinde, sporcuların edilgen saldırganlık, yıkıcı saldırganlık alt boyut puan ortalamalarının branş durumuna göre anlamlı derecede farklılık bulunmadığı; atılganlık alt boyutu ve genel saldırganlık puan ortalamalarının ise anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Bu farklılaşmanın kaynağını belirlemek üzere atılganlık alt boyutunda varyansların homojen olmasından dolayı Tukey HSD testi kullanılmış ve voleybol oynayanların futbol oynayanlara göre daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları belirlenmiştir (Tablo 4.7).

2.Sporcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamasının eğitim değişkenine göre fark taşıyıp taşımadığı tablo 8’de incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, sporcuların atılganlık, edilgen saldırganlık, yıkıcı saldırganlık alt boyut puan ortalamalarının eğitim durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Buna göre sporcuların farklı eğitim seviyelerinde olmalarının saldırganlık düzeyine bir etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.

3.Sporcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamasının annenin eğitim durumu değişkenine göre fark olup olmadığı tablo 9’da incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, sporcuların edilgen saldırganlık, yıkıcı saldırganlık alt boyut puan ortalamalarının annenin eğitim durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı; atılganlık alt boyut puan ortalamalarının ise anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Bu farklılaşmanın kaynağını belirlemek üzere atılganlık alt boyutunda varyansların homojen olmasından dolayı Tukey HSD testi kullanılmış ve üniversite mezunu olan annenin ilkokul, ortaokul, lise ve diğer eğitim durumu olan annelere göre daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları belirlenmiştir ( Tablo 4.9).

Kiper, bireyin kendi çıkarlarını koruması için kaygıya kapılmadan duygularını açıkça anlatabilmesi ve başkalarının kabul ederek, kendi hakkını kullanmasını sağlayan her davranışı atılganlık olarak tanımlanmıştır. Üniversite mezunu olan annelerin sporcu çocukları; lise mezunu olan annelerin sporcu çocuklarına göre kendi çıkarlarını koruması için kaygıya kapılmadan duygularını açıkça anlatabilen ve başkalarının kabul ederek, kendi hakkını kullanmasını sağlayabilen bireyler olduğunu söyleyebiliriz.

Yıldırım (2015)'ın, Saldırganlık ve Şiddet Ölçeği'ni kullanarak yaptığı çalışmada anne eğitim düzeyi yüksek olan sporcuların Saldırganlık ve Şiddet Ölçeği'nden aldıkları puanların da yüksek olduğu dolayısıyla saldırganlık eğilimlerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürk (2008) ortaöğretim 9. sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışmasında anne eğitim düzeyi ile öğrencilerin saldırganlıkları arasında anlamlı farklılıklar bulmuştur.

Gürer (2018) yaptığı çalışmasında sporcuların anne eğitim durumu ile saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklar tespit etmiştir. Anne eğitim düzeyi ilkökul olan sporcuların tüm alt boyut ve genel saldırganlık puanları yüksek bulunmuştur.

4. Sporcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamasının babanın eğitim durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tablo 4.10'da incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, sporcuların edilgen saldırganlık, yıkıcı saldırganlık alt boyut puan ortalamalarının babanın eğitim durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı; atılganlık alt boyut puan ortalamalarının ise anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Bu farklılaşmanın kaynağını belirlemek üzere atılganlık alt boyutunda varyansların homojen olmasından dolayı Tukey HSD testi kullanılmış ve üniversite mezunu olan babaların çocukları eğitim durumu ortaokul olan babaların çocuklarına göre daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları belirlenmiştir ( Tablo 4.10).

Üniversite mezunu olan babaların sporcu çocukları, ortaokul mezunu olan babaların sporcu çocuklarına göre kendi çıkarlarını koruması için kaygıya kapılmadan duygularını açıkça anlatabilen ve başkalarının kabul ederek, kendi hakkını kullanmasını sağlayabilen bireyler olduğunu söyleyebiliriz.

Beşkat (2016) Saldırganlık ve Şiddet Ölçeği'ni kullanarak yaptığı araştırmada baba eğitim durumunun saldırganlık ölçeğinden alınan puanlarla karşılaştığında anlamlı farklılık saptanmamıştır.

Uluğtekin 1976 yılında yaptığı çalışmasında saldırganlığı etkileyen faktörlerden biri de babanın eğitim düzeyinin olduğunu belirtmiştir.

5. Sporcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamasının Anne ile babanın kardeşler arasında ayrımcılık yapıp yapmadığı değişkenine göre tablo 4.11'de incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, ailelerin kardeşler arasında ayrımcılık yapıp yapmamasının saldırganlık düzeyinde etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.

6. Sporcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamasının çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tablo 4.12'de incelenmiştir. Bu



inceleme sonucunda, sporcuların atılganlık, edilgen saldırganlık, yıkıcı saldırganlık alt boyut puan ortalamalarının çocuk sayısına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Buna göre ailedeki çocuk sayısının sporcuların saldırganlık düzeyine bir etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.

7. Sporcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamasının milli takımda oynayıp oynamadığına değişkenine göre tablo 4.13'te incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda sporcuların milli takımda yer alıp almaması saldırganlık düzeyine bir etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.

8. Sporcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamasının düzenli kitap okuma değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tablo 4.14'te incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, sporcuların edilgen saldırganlık, yıkıcı saldırganlık alt boyut puan ortalamalarının düzenli kitap okuma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı; atılganlık alt boyut puan ortalamalarının ise anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Bu farklılaşmanın kaynağını belirlemek üzere tablo 4.14'te ortalamalara baktığımızda düzenli kitap okuyan sporcuların düzenli kitap okuyamayan sporculara göre daha atılgan olduğunu söyleyebiliriz.

9. Sporcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamasının bedensel şiddete uğrama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı tablo 4.15'te incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, bedensel şiddete uğrama durumuna göre saldırganlık düzeyinde etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.

Alan yazın taraması yapıldığında erkek sporcular bayanlara göre, profesyonel futbolcular amatörlere, tecrübeli sporcuların gençlere oranla saldırganlık eğilimi içeren daha fazla davranış gerçekleştirdikleri saptanmıştır. Çeşitli seviyelerden Genç, Amatör ve Profesyonel futbolcuların birbirleri ile karşılaştırılmasından kaynaklı farklılıkların görülmesi sporcuların yaş aralığı ve futboldan beklentileriyle ilgili olabileceği gibi öğrenilmiş bir davranış olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

Erşan ve Doğan (2002) Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileriyle yaptığı çalışma sonucunda yaş ile saldırganlığın üç alt boyutu ve genel saldırganlık arasında istatistiksel anlamlılık tespit etmiştir.

Afyon ve arkadaşlarının 2000 yılında genç ve amatör futbolcuları karşılaştırdıkları çalışmada amatör futbolcuların saldırganlık düzeylerinin genç sporculara göre daha yüksek olduğu bildirilmiştir.

Gürer (2018) yaptığı çalışmaya göre savunma ve dövüş sporu yapan sporcuların diğer bireysel spor yapan sporculara göre saldırgan olduğu sonucuna varmıştır. Yine aynı çalışmasında bireysel spor yapan sporcuların takım sporu yapan sporculara göre daha saldırgan olduklarını ifade etmiştir.

Tutkun ve arkadaşları 2010 yılında yaptığı çalışmada bireysel sporlarla uğraşan sporcuların takım sporu yapanlara göre daha saldırgan olduklarını belirtmişlerdir.

Beşkat (2016) çalışmasında 7 yıl ve üzeri sporla uğraşan sporcuların, 7 yıl ve daha az süre spor yapan sporculara göre saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır.

Gerek öğrenme gerekse süreç içerisinde oluşan tecrübelerden, profesyonel sporcuların maddi kazanımları galibiyet ve kazanılan puana göre prim sistemine bağlı olduğundan maddi kaygı, transfer olma veya küme düşme endişesiyle yaşadıkları yoğun stresten dolayı da bu tip davranışlar sergiledikleri söylenebilir.

## 6.SONUÇ ve ÖNERİLER

Sporcuların saldırganlık düzeylerine göre bakıldığında branşların genel saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Sadece voleybol oynayanların, futbol oynayan sporculara göre daha atılgan oldukları belirlenmiştir.

Üniversite mezunu anne ve babaların sporcu çocukları, lise mezunu anne ve ortaokul mezunu babaların çocuklarına göre daha atılgan oldukları tespit edilmiştir.

Düzenli kitap okuma alışkanlığına sahip sporcuların da düzenli kitap okumayan sporculara göre daha atılgan oldukları belirlenmiştir.

Sporda şiddet ve saldırganlığın azalması için; spor liselerinde, spor bilimleri fakültelerinde, antrenörlük kurslarında ve gençlik merkezlerinde öfke kontrolüne yönelik eğitimler (dersler/kurs/seminer/panel vb.) eklenebilir.

Anne-baba ve sporcuların eğitim düzeylerinin, sporculardaki saldırganlık eğilimine etkisi göz önüne alındığında anne-baba ve sporcuların eğitim düzeylerini yükseltmenin saldırganlık içeren davranışların sergilenmesini önlemede büyük yarar sağlayacağı aşikardır. Dolayısıyla eğitim düzeylerinin artırılmasına yönelik girişimler planlanmalıdır.

Mutlaka her sezonun başında tüm sporculara, antrenörlere ve yöneticilere saldırganlığı önleme konusunda eğitim programları planlanmalıdır. Yine saldırgan davranışlar sergileyen sporcu ve onu destekleyen antrenör, yönetici ve taraftarlara da caydırıcı cezalar ve yaptırımların uygulanması saldırgan davranışların azalmasında önemli ölçüde etkili olacaktır.

Medya da saldırganlığı önlemek için kendi üzerine düşeni yapmak adına, kötü ve saldırgan davranışları haber yapmak yerine, ünlü sporcuların olumlu tutum ve davranışlarının üzerinde durup yeni sporculara, taraftarlara örnek olacak davranışların önemini vurgulaması da saldırganlığın önlenmesi hususunda büyük etki sağlayacaktır.

Dostluk, kardeşlik ve barış sporun en önemli amaçlarından olduğu unutulmamalı, büyük-küçük herkesin bu önemi bilmesi ve bilinçlendirilmesi amacıyla gerekli eğitimlerin üzerinde özenle durulmalıdır.

Yapmış olduğumuz araştırmanın daha verimli bilgiler sağlaması adına, geniş ve yaygın kitlelere ulaşacak şekilde, çeşitli branşlarda ve başka illerde uygulanması düşünülmektedir.

## KAYNAKLAR

1. İltter İ. Saldırganlık Türlerinin Çeşitli Ekonomik, Sosyal Ve Akademik Değişkenlerle İlişkisi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1984. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
2. Dervent F. Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri Ve Sportif Aktivitelere Katılımla İlişkisi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2007.
3. Bandura A. *Social Learning Theory*. Practice Hall- New Jersey, 1997: p. 22-36.
4. Dollard J, Doob L, Miller N, Mowrer O, & Sears R. *Frustration and Aggression*, New Haven, CT, Yale University Press, 1939.
5. Freud S. *Beyond the Pleasure Principle*, S.E. XVIII; Metis Yayınları, 1920.
6. Klein M. *Envy and Gratitude and Other Works*, New York, Free Press, 1975.
7. İlkkaracan P, Gülçür L. *Aile İçinde Kadına Karşı Şiddet Sıcak Yuva Masalı*, İstanbul, Metis Yayınları, 1996: 25- 35.
8. Fromm E. *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*. (Çeviren: Budak S.), İstanbul, Öteki Yayınevi, 1999:143.
9. Tenenbaum G, Stewart E, Singer RN, Duda J. *Aggression and violence in sport: An ISSP position stand*, 11<sup>th</sup>, Sport Psychologist, 1997:1-7.
10. Maxwell JP. *Anger rumination: an antecedent of athlete aggression?*, 5<sup>th</sup>, Psychology of Sport and Exercise, 2004: 279-289.
11. Heper E. *Spor Bilimlerine Giriş*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi AÖF, 2005.
12. Salar B, Hekim M, Tokgöz M. 15-18 Yaş Grubu Takım ve Ferdi Spor Yapan Bireylerin Duygusal Durumlarının Karşılaştırılması, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi ISSN:1309-1387*, 2012: 123-135s.
13. [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5caba718641c93.75098261](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5caba718641c93.75098261) (Erişim tarihi: 08.04.2019).
14. Tüktenmez M. *Toplum Bilim ve Spor*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2009:17.
15. Yıldız D. *Çağlar Boyu Türkler'de Spor*, 1. Baskı. İstanbul, Telebasım Yayıncılık, 2002: 36.
16. Tarcan S. *Oyun –Cimnastik – Spor*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1932: 435.
17. Yetim A. *Sosyoloji ve Spor*, İstanbul, Morpa Kültür Yayınları, 2005: 33.
18. Derman E. *Spor Kültürü*, Ankara, Detay Yayıncılık, 1996: 22.
19. Cengiz R. *Futbolda Psikolojik Baskı ve Şiddet*. İstanbul, Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) Futbol Eğitim Yayınları, 2009.
20. Aladanlı B, Çördük Ü. *Futbol Tarihi ve Sporda İlkeler*,1. Basım. İstanbul, Yeşil Elma Yayıncılık, 2009: 197.
21. Stemmler T. *Futbolun Kısa Tarihi*, (Çev. Necati Aça), Ankara, Dost Yayınevi,2000.
22. Anelli M, Neri G. Güzel oyun futbol nasıl dünyanın en büyük tutkusuna dönüştü?, *National Geographic*, Haziran, 2006: 112-117.
23. Akşar T. *Endüstriyel Futbol*, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2005.
24. Çağlayan R, *Spor Hukuku*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.,2007.
25. <http://www.tbf.org.tr/tbf/tarihce/ulkemizde-basketbol> (Erişim tarihi: 02 Mayıs 2019)
26. <http://www.tbf.org.tr/tbf/tarihce/ulkemizde-basketbol> (Erişim tarihi: 08 Nisan 2019)
27. <http://www.tbf.org.tr/tbf/tarihce/ulkemizde-basketbol> (Erişim tarihi: 20 Şubat 2019)
28. Sevim Y. *Antrenman Bilgisi*, 8. Baskı. Ankara, Fil Yayınevi, 2010.
29. <http://www.tvf.org.tr/tarihce/> (Erişim tarihi: 17.04.2019).
30. Urartu Ü. *Voleybol*, Ankara, İnkilap Yayınevi, 2006.
31. [http://www.tvf.org.tr/dosyalar/MHGK\\_Belgeler/20172020\\_resmi\\_voleybol\\_oyun\\_kurallari.pdf](http://www.tvf.org.tr/dosyalar/MHGK_Belgeler/20172020_resmi_voleybol_oyun_kurallari.pdf) (Erişim Tarihi: 22/04/2019).
32. Sevim Y. *Hentbol Teknik ve Taktik*, 4. Baskı. Ankara, Cem Web Ofset, 2009.
33. Sevim Y. *Antrenman Bilgisi*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2002: 25-43.
34. Günay G. Şiddet İçerikli Online Bilgisayar Oyunlarının İlköğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Tepkileri Üzerindeki Etkisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2011.
35. Başer E. *Uygulamalı Spor Psikolojisi*, 3.Baskı, Ankara, Bağırgan Yayınevi, 1998: 3-6.
36. Sarkın S. The Effect Of Domestic Violence Addressing Children On The Level Of Self Confidence And Communication Skills Of Students At The 6th 7th And 8th Classes İn Primary Schools. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2012.
37. Morgan C. *Psikolojiye Giriş*, Konya, Eğitim Kitabevi Yayınları, 2015.
38. Lorenz K. *İşte İnsan; Saldırganlığın Doğası Üzerine*, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları 2008.

39. Fromm E. *İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri*, 2. Baskı, İstanbul, Say Yayınları, 2016.
40. Çetinkaya H. Video Oyunlarının Çocuklarda Saldırganlığa Etkisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1991.
41. Tiryaki Ş. *Spor Psikolojisi, Kavramlar, Kuramlar ve Uygulama*, Ankara, Eylül Kitap ve Yayın Evi, 2000.
42. Tuzgöl M. Ana Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1998.
43. Kılıçarslan S. İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançları İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, 2009.
44. Acet M. *Sporda Saldırganlık ve Şiddet*. İstanbul, Morpa Kültür Yayınları, 2006.
45. Sanderson CA. *Social Psychology*, Usa, John Wiley and Sons, 2010.
46. Cüceloğlu D. *İnsan ve Davranışı*, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2005.
47. Kabak F. Ergenlerde Spora Katılımın Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, Adana:Çukurova Üniversitesi, 2009.
48. Özerkan KN. *Spor Psikolojisine Giriş*, 1.Baskı. Ankara, Nobel Yayınları, 2004: 77-114
49. Karaca F. *Ölüm Psikolojisi*, 1.Baskı. İstanbul, Beyan Yayınları, 2000: 346.
50. Mackay A. *Motivation, ability and confidence building in people(First edition)*, Oxford: Routledge, 2007: 266-279
51. Zimmerman C, Luecke RA. *Asserting Yourself At Work (First edition)*, Saranac Lake: American Management Association, 2010: 10-35.
52. Michaud Y. *Şiddet* (Çev. Muhtaroglu C), İstanbul, İletişim Yayınları, 1993: 5-6,8-10.
53. World Health Organization (2002) World Report on Violence and Health. [http://www5.who.int/violence\\_injury\\_prevention/download.cfm?id=0000000582](http://www5.who.int/violence_injury_prevention/download.cfm?id=0000000582)
54. Köknel Ö. *Bireysel Toplum ve Şiddet*, İstanbul, Altın Kitapları, 1996: 89.
55. Hannah A. *Şiddet Üzerine*. (Çeviri: Peker B.) İstanbul, İletişim Yayınları, 1997:71.
56. Kaptanoğlu C. Şiddetin ruhsal kökenleri. *Psikiyatride Güncel*, 2012, 2(3): 192.
57. [https://www.tbmm.gov.tr/arastirma\\_komisyonlari/saglik\\_calisanlari/docs/ss454.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/saglik_calisanlari/docs/ss454.pdf) (erişim tarihi: 22.04.2019)
58. Haskan Ö. Ergenlerde Şiddet Eğilimi, Yalnızlık ve Sosyal Destek. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2009.
59. Aydoğmuş K. *Çocuklarda Uyum ve Davranış Bozuklukları*, 9. Baskı. Ana-Baba Okulu, İstanbul, Remzi Kitap Yayıncılık, 2001.
60. Özgür G, Yörükoğlu G, Arabacı LB. (2011). Lise Öğrencilerinin Şiddet Algıları, Şiddet Eğilim Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi – Journal of Psychiatric Nursing*, 2011, 2(2):53-60.
61. Arslan M. *1.2. Ulusal ve Uluslar Arası Mevzuat Çerçevesinde Aile İçi Şiddet ile Mücadelede Kurumlar Arası Koordinasyon. Tüm Yönleriyle Şiddet*, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, 2013.
62. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf> Erişim tarihi: 05.03.2019)
63. Seven S. *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara, Pegem Yayınları, 2008.
64. Çağdaş A, Seçer Z. *Mutlu ve Sağlıklı Yarınlar İçin Anne-Baba Eğitim*. Konya, Eğitim Kitapevi, 2004.
65. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2783> (Erişim tarihi: 02.03.2019).
66. Bayram A. Futbol Seyircilerinin Taraftarlık Ve Şiddet İfadelerine Yaklaşımlarının İncelenmesi. Sağlık Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara : Gazi Üniversitesi, 2011.
67. Aydın B, İmamoğlu S, Canel N, Yağcı L. *Ergenlikten Yetişkinliğe Grup Çalışmaları*, 2. Baskı. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2009: 99-125.
68. Cüceloğlu D. *İnsan ve Davranışı*, 28.Baskı. İstanbul, Remzi Kitapevi, 2016: 67-280.
69. Özmaden M, Yıldırım İ. *Futbola İlişkin Dışsal Etkenlerin Seyirci Saldırganlığı Üzerindeki Etki düzeylerinin Araştırılması*. Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi Bildiriler Kitabı, 4-6 Ocak, Ankara, Belge Matbaacılık, 2003: 188-198.
70. Kurtç N. Futbol Seyircisini Saldırganlığa İten Psikososyal Nedenler. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2006.
71. Aoyagi MW, Portenga ST. The role of positive ethics and virtues in the context of sport and performance psychology service delivery. *Professional Psychology: Research and Practice*, 2010, 41(3): 253.
72. Colan LJ. *Engaging the Hearts and Minds of all your Employees*, New York: McGraw Hill, 2009.

73. Kızılet A, Atılan O, Erdemir İ. 12-14 Yaş grubu basketbol oyuncularının çabukluk ve sıçrama yetilerine farklı kuvvet antrenmanlarının etkisi. *Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 2010: 12.
74. Konter E. (1998). *Sporda Hazırlığın Teoriği Ve Pratiği*, Ankara, Bağırhan Yayınevi, 1998.
75. Yıldırım A. Hokeycilerin İletişim Becerileri ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2015.
76. Öztürk N. Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı, Bilim Uzmanlığı Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, 2008.
77. Karakuzulu E. Savunma Ve Dövüş Sporları Yapan Sporcular İle Diğer Bireysel Sporları Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2018.
78. Beşkat M. Futbol Seyircilerinin Empatik Eğilimleri ile Sporda Saldırganlık ve Şiddet Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ( Şanlıurfa ili örneği). Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2016.
79. Uluğtekin S. Ana Baba Davranışlarıyla Çocuğun Saldırganlık Ve Bağımlılık Eğilimi Arasındaki İlişkilerin Araştırılması. Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1976.
80. Erşan E, Doğan O. Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinde Atılganlık Ve Saldırganlık Düzeylerinin Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi. 7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Antalya, 2002.
81. Afyon YA, Saygın Ö, Yıldız SM. Muğla Bölgesi Amatör Ve Genç Takımların Kategorilerine Ve Mevkilerine Göre Saldırganlık Düzeylerini Karşılaştırılması. II. Futbol ve Bilim Kongresi Bildiri Kitapçığı, İzmir, 2000.
82. Tutkun E, Güner ÇB, Ağaoğlu SA, Soslu C. Takım Sporları ve Bireysel Sporları Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi, *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 2010, (1):1; 23-29.

## EKLER

### EK 1: Saldırganlık Envanteri

Değerli katılımcı bu anket bilimsel bir çalışmada kullanılacak olup **verilen cevaplar hiçbir şekilde üçüncü bir şahıs kurum veya kuruluşa verilmeyecektir.**

Çalışma sonunda elde edilecek doğruluğu ve güvenilirliği açısından vereceğiniz cevaplar çok önem arz etmektedir. Lütfen her soruya size en uygun şıkkı işaretlemeye özen gösteriniz. Çalışmaya katılımınız ve katkılarınız için teşekkür ederiz.

Lütfen envanterde tanımlanan her durumu dikkatle okuyarak yanıt kâğıdı üzerinde, bu konudaki görüşlerinizi hangi uca daha yakınsa o uca gördüğünüz boşluğa x işareti koyunuz. Eğer bu konuda bir görüşünüz yoksa 0 (sıfır)'in üstündeki boşluğu işaretleyiniz. (+3) Bana çok uyuyor. (+2) Bana biraz uyuyor. (+1) Bana uyuyor. (0) Kararsızım. (-1) Bana uymuyor. (-2) Bana biraz uymuyor. (-3) Bana hiç uymuyor.		+ 3 Bana çok uyuyor	+ 2 Bana biraz uyuyor	+ 1 Bana uyuyor	0 Kararsızım	- 1 Bana uymuyor	- 2 Bana biraz uymuyor	- 3 Bana hiç uymuyor
1	Haklı olan kişi, karşısındakine doğal olarak herkesin içinde sert ve kırıcı davranabilir.							
2	Beni öfkeliendiren kişiye genellikle öfkelenirim.							
3	Haksızlık karşısında kişinin hakkını araması kendi bilek ve dil gücüne kalmıştır.							
4	Rahatsızlığımı içimde tutmaktansa bu duygumu beni rahatsız eden kişiye açabilirim, örneğin; dumanından rahatsız oluyorsam,yanımda sigara içene rahatsız olduğumu söylerim.							
5	Başarısızlık karşısında kolay kolay ümitsizliğe kapılmam.							
6	Satın aldığım, fakat sonradan içime sinmeyen bir malı değiştirmeye götürebilirim.							
7	Bir kişi beni küçük düşürürse içimden onunla alay eder ve ona küfür ederim.							
8	Bir şeyi çok istiyorsam, istediğimi açıkça belirtmem imada bulunurum.							
9	Bana haksızlık ettiğine inandığım kişilerin başına kötü işler geldiğini, mahvolduğunu hayal ederek avunurum							
10	Eğer bir düşüncenin doğruluğuna inanıyorsam, bu düşünceyi savunan tek kişi ben olsam bile yine de fikrimi savunurum.							
11	Yeni tanıştığım kişilerle rahatça konuşabilirim.							

12	Karşımdakilere gerek olumlu gerek olumsuz duygularımı rahatça açabilirim.								
13	Eğer bir insan beni çok sinirlendirmişse üzerine yürüyebilirim.								
14	Sinirlendiğimde bazen öyle kendimden geçerim ki ağızdan çıkan sözlerin farkında olmam								
15	Bu dünyada yaşayabilmeleri için insanların acımasız olmaları gerekiyor.								
16	Bir dükkân, bir butik veya markette, satıcının benimle ilgilenmediğine inanırsam, onun sonradan çok fazla vaktini alarak intikamımı alırım								
17	Bana emretmeye hakkı olmadığına inandığım bir kişinin buyruğuna ses çıkartmasam da, ya verdiği işi yapmam ya da yapsam da bir şeye benzemez.								
18	Bir kişi beni kırsa fakat sonra özür dilese, beni ne kadar kırmış olduğunu en az birkaç kez üstü kapalı da olsa hatırlatmadan rahat edemem.								
19	Bir kimse görevini yapmadığında her kim olursa olsun bunu kendisine söylerim.								
20	Çok saygı duyduğum bir kişi benimkinin tersi bir düşünceyi savunuyor diye kendi düşüncemi savunmaktan vazgeçmem.								
21	Topluluk karşısında konuşmaktan çekinmem.								
22	Benimkinin tersi olan görüş ve düşünceleri alt etmek bana keyif verir.								
23	Sinirlenirsem, tanımadığım kişilerle ağız dalaşına hatta tokatlaşmaya veya yumruk kavgasına girişebilirim.								
24	Kişinin hakkını yedirmemek amacıyla başkalarının hakkını yemesi ters bir davranış değildir.								
25	Çevremdekiler istediklerimi yapana dek, imalar, işnelemelerle onları tedirgin ederim.								
26	İstemediğim bir şey yapmam istendiğinde ya o işi geciktiririm ya da baştan savma yaparım.								
27	Bir arkadaşım bir isteğimi yapmamakta direnirse ona, vaktiyle onun için yapmış olduğum iyilikleri hatırlatırım.								
28	Bir kimseden bir istekte bulunacaksam, araya bir aracı koymaktansa gider, yüz yüze görüşürüm.								
29	Birisi bende bir hata bulursa, ben de onun hatalarını bulur ve ortaya dökerim.								
30	İstemediğim bir yer veya toplantıya gitme vakti gelince hastalanıveririm.								



## EK 2: Kişisel Bilgi Formu

1. Boyunuz:..... Kilonuz:..... Yaşınız:..... Branşınız:.....

2. Eğitim durumunuz nedir?

İlkokul  Ortaokul  Lise  Üniversite  Diğer.....

3. Annenizin eğitim durumu nedir?

İlkokul  Ortaokul  Lise  Üniversite  Diğer.....

4. Babanızın eğitim durumu nedir?

İlkokul  Ortaokul  Lise  Üniversite  Diğer.....

5. Anne/babanız kardeşleriniz ve siz arasında ayırım yapar mı?

Evet  Hayır

6. Ailenizde sizinle birlikte çocuk sayısı nedir?

1  2  3  4  5 ve daha çok

7. Kaç yıldır profesyonel sporcusunuz? :.....

8. Milli takımlarda oynadınız mı?  Evet  Hayır

9. Düzenli olarak kitap okuyor musunuz?  Evet  Hayır

10. Bulduğunuz kulüp veya takımlarda herhangi bir nedenle bedensel şiddete uğradınız mı?

Evet  Hayır

## TEŞEKKÜR

Yapmış olduğum tez çalışmam boyunca; birçok konuda bana yardımcı olan, tecrübesiyle yol gösteren, pozitif enerjisi ile motivasyon sağlayan çok kıymetli hocam sayın Dr. Öğretim Üyesi Nuri KARABULUT'a teşekkür ederim.

Yüksek lisans öğrenimim sürecinde, kendilerine danıştığım tüm durumlarda beni aydınlatan, yönlendiren ve destekleyen değerli hocalarım; Doç. Dr. Mustafa AKIL ve Dr. Öğretim Üyesi Muhammet ÖZER'e teşekkürlerimi sunarım. Tezimin istatistiksel değerlendirmesinin yapılmasında emeği geçen mesai arkadaşım Kıymet ERKAN'a da emeği nedeniyle teşekkürü bir borç bilirim. Yaşadığım zorlu dönemde daima benimle birlikte bulunan, sabrını, desteğini ve sevgisini hiç eksik etmeyen, uykusuz gecelerime eşlik eden, sabırla destek olan ve bana daima enerji veren değerli eşim Hülya ÇİLOĞLU'na ve tüm aile fertlerime teşekkür ederim.

## Kişisel Bilgiler

**Adı Soyadı:** Efkan ÇİLOĞLU

**Doğum tarihi:** 10.06.1987

**Doğum yeri:** İzmir

**Medeni hali:** Evli

**Uyruğu:** Türkiye

**Adres:** 7601 sok. no:4/a daire 5 Ulukent-Menemen/İZMİR

**Tel:** 05064910923 **E-mail:** efkanciloglu@hotmail.com

## Eğitim

**Lise:** Sıdıka Rodop Lisesi (2004)

**Lisans:** Adnan Menderes Üniversitesi Beden eğitimi ve Spor Yüksek Okulu (2009)

## Yabancı Dil Bilgisi

İngilizce:

## Mesleki/Akademik Deneyim

Hava Jet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Beden Eğitimi Öğretmenliği 2015  
Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Eğitim Uzmanı-2016

## Yayımlar

-

## Diğer açıklayıcı bilgiler

TBF Basketbol Antrenörlüğü, D kategori

TVGFF Vücut Geliştirme ve Fitness Antrenörü

TAF Atletizm Yardımcı Antrenörlüğü

TFF Gönüllü Liderlik

TOF Okçuluk Hakemliği

Ege Üniversitesi Protokol İletişim ve Yönetimi Sertifika Programı

Adnan Menderes Üniversitesi AB Eğitim Sertifikası